

ADATOK A FELVINCI REFORMÁTUS ELEMI ISKOLA TÖRTÉNETÉHEZ (1663–1877)

Ennek a rövid munkának hézagpótló szerepet szántam abból az elszomorító megállapításból kiindulva, hogy a felvinci református elemi iskola múltja kezd feledésbe merülni. Ezen okból határoztam el, hogy az iskolával kapcsolatos írásbeli dokumentumokat – amelyekhez hozzáférhettem harminckét esztendő alatt – gyűjtsem össze, és ebben a munkában adjam át az utánam következőknek, részben megkönnyítve munkájukat, másfelől buzdítva a további kutatásokra.

A helyi tízosztályos iskola magyar tagozatán dolgozva alkalmam volt foglalkozni helytörténeti adatok összegyűjtésével, s ezek felkeltették érdeklődésemet, egy-egy fontos adat felfedezése pedig mindig újabb forrásmunkák felkutatására ösztönzött. Ebből a szempontból örömmel említem meg, hogy az utóbbi években mind több történelmi forrásanyag jelent meg különböző kiadványokban magyar nyelven – például a Művelődés című folyóiratban vagy Jakó Zsigmond, Juhász István: Nagyenyedi diákok 1662–1848. Művelődéstörténeti tanulmányok című kötetében –, ahol a szerzők hangsúlyozták az iskolatörténeti kutatások nagyobb méretű és helyi szinten történő elvégzésének fontosságát is. Ez is ösztönzött a cselekvésre.

Ez a munka legyen a kezdet, mivel a felfedezett adatok összefoglalása, írásbeli rögzítése volt a célom. Az iskola történetének megírásához több, illetve újabb adatok szükségeseek.

A mellékelt eredeti forrásanyag nyelvi szempontból is dokumentum, részben tükrözi a 17–19. században végbement nyelvi fejlődést. Ezért igyekeztem pontosan lemásolni az eredeti szövegeket, és ezért vannak helyesírási hibák az idézetekben.

Írásomban igyekeztem eleget tenni azon elemi követelménynek, hogy csak hiteles forrásmunkák adatait használjam fel, melyeket helyi és közeli levéltárakban találtam meg. Ezzel is hálás köszönetet mondok a levéltárosok szívességéért, segítségéért.

*

A Fehér megyei Felvinc község Enyed és Torda között terül el a nemzetközi műút két felén, a kanyargó és némelykor veszélyes áradásokat okozó Maros völgye mellett húzódó dombok oldalain. Közigaz-

gatási szempontból hét faluból áll, több mint hétezer lakossal, akik a közeli Marosújváron, a nem messze fekvő aranyosgyéresi, tordai, enyedi üzemekben és a helyi gazdaságokban dolgoznak. Közigazgatásilag Felvinc a központ, amint a régi Aranyosszéknek is központja volt egy ideig. Lakosság szempontjából is a legnagyobb a hét falu közül, s románok és magyarok egyetértésben élnek és dolgoznak ma is benne.

Felvinc kulturális múltja igen régi, feltehetően a reformáció elterjedése vetette fel a mi vidékünkön is a vallásos ismereteknek, a Biblia anyanyelven való olvasásának szükségességét, s ezen célok megvalósításában az iskoláknak, illetve az anyanyelven való oktatásnak fontos szerepet szántak.

Az iskolára vonatkozó legrégebbi írásbeli utalást Mikó Imre *Tordától Torockóig, Jósikától Brassaiig* című cikke említi a *Művelődés* 1971. júniusi számában, amelyből idézem az alábbiakat:

„Művelődésünknek azok a munkásai, akikről az alábbiakban írni szeretnék, Torda és Torockó között születtek vagy éltek és munkálkodtak. Mind a két városnak ugyanis már a 16. században volt iskolája, s a közműveltség ezen a tájon évszázados hagyományokra tekint vissza. Torda városról, tíz Aranyos völgyi faluról és az oldalvölgyben fekvő Torockóról és Torockószentgyörgyről van szó.”

Ezen idézetben nincsen név szerinti utalás Felvincre, de beszél „tíz Aranyos völgyi faluról”. Másfelől ha tekintetbe vesszük azt a történelmi forrásokból származó tény, miszerint Felvinc egy 1538. november 27-én keltezett, Zápolya János által kiadott végzésben már városként volt feltüntetve, akkor logikus az a feltevés, hogy mint város rendelkezett iskolával már a 16. században. Ezen kérdés végleges eldöntéséhez további kutatásokra, új forrásanyagok feltárására van szükség.

A 17. századból maradtak ránk megbízható írásos dokumentumokkal igazolható adatok a létező és működő felvinci református elemi iskolára vonatkozóan. A Felvinctől mindössze 50 km-re fekvő gyulafehérvári, Bethlen Gábor által alapított kollégiumban már az alapítást követő időszakban bevezették az iskola tanulójának aláírási jegyzőkönyvét, a matrikulát (anyakönyvet). Ez az 1630 körül díszesen be kötött első anyakönyv minden jel szerint már 1658-ban, Gyulafehérvár felégetésekor megsemmisült, de megmaradt máig is az áthelyezett iskola enyedi korszakával kezdődő második aláírási jegyzőkönyve, melyet az enyedi Tudományos Könyvtár őriz. Címe: *Matricula studiosorum ill(utori) coll(egii) ref(ormatae) Alb(a) N(agy) Enyedens(is) 1667–1794*. Ebben a diákok saját kezű aláírásukkal kötelezték el magukat az iskola törvényeinek megtartására.¹ Az anya-

könyv elég sok Felvincre, illetve a felvinci református elemi iskolára vonatkozó adatot tartalmaz, melyek kétségbevonhatatlanul igazolják a már működő iskolát, s azt is, hogy név szerint kik és melyik évtől kezdve tanítottak benne iskolai tanulmányaik befejezése után. A leg-
régebbi adatokat tartalmazó szöveg a következő:

„1663 Stephanus Lécfalvi, Vinczini rector.”²

Szokássá vált a kollégiumban, hogy a fiatalabb diákok figyelemmel kísérték elődeik életútját. Ebből eredtek különféle észrevételek, melyeket a seniorok (idősebb diákok) beírtak az anyakönyvbe. Egy ilyen beírásnak köszönhetjük a fenti idézetet, amely több fontos adatot tartalmaz. Legelőször az évszámot (1663), a megbízatást, vagyis a foglalkozást (rector). A névvel kapcsolatban a kutatók megfigyelték, hogy csak 1720 után jelentek meg a szokványos családnevek (család-név, keresztnév). Az azelőtti időszakban az anyakönyvbe bevezetett nevek szinte kizárólag a származási helységnevekből képződtek.³ Ezek szerint Lécfalvi István lécfalvi származású ifjú volt.

Az anyakönyvi beírásban szereplő „rector” szónak a jelentését is ismertetnünk kell. „Rector”-oknak a városi iskolák tanítóit nevezték, azokat a nagyreményű ifjakat, akiket a kollégium ajánlt, s akik a tanítással keresett pénzzel előkészültek külföldi tanulmányaik folytatására. A „rector” szóból képződött a „rectoria”, amely az iskola rangját mutatta, s ahol felállították ezt, ott az iskolák a közeli kollégium részei, latinosan „particulá”-i voltak, a gyermekek meg egy-két évi tanulás után a kollégiumban folytatták tanulmányaikat.⁴ Felvincnek ezáltal is jó helyezést sikerült szereznie, mert rendszeresített „rectoriá”-ja volt városi rangjából eredően, tanítóinak jó anyagi járandóságot biztosított, s ezek az előnyök vonzották a pályázó rektorokat.

Az említett anyakönyv bejegyzései alapján azt is meg lehetett állapítani, hogy kik és mikor jöttek Felvincre mint rektorok:⁵

1663 Stephanus Lécfalvi, Vinczini rector

1665 Iohannes Szilosi, 22 Iun. Rector Vincziensis

1674 Nicolaus Gálfalvi, Rector Fel-Vincziensis

1675 Mathias Medgyesi, 31 Oct. Rector Felvincziensis

1682 Sigismundus Galambfalvi, 20 Aug. Dic(essit). Rector
Felvincziensis

1683 Georgius Madarasi, 20 Maii. Rector Felvincziensis factus

1686 Franciscus Sz(ent) Iványi, Rector Felvincziensis
celeberrimus

1722 Paulus Szigeti, Rector Fel- Vinczensis

1727 Petrus Lévai, 26 Mart. Rector Fel Vinczini

1727 Georgius Zirinyi, 22 Aug. Rector Fel Vinczini

1768 Iohannes Vintzi. Magister

1780 Stephanus Vintzi. Rector

1788 Sigismundus Lőrintzi Ex. Péterfalva, ludimag[ister].

Vincziensis Canc[ellaris].

Ezen rektorok közül három személynek a helyzete nem elég világos, nem tekinthető bizonyosnak a felvinci működésük. Így Iohannes és Stephanus Vintzi neve után be van írva a megbízatás, de ezután nem szerepel a helység neve. A Vintzi családnév utal Felvincre, de ekkor (1768–80) már a keresztnév mellett szereplő helységnév utalhat a lakóhelyre vagy a család eredetére is. A Sigismundus Lőrintzi neve is bizonytalan adat, a kutatók megkérdőjelezték a helységre (Vintziensis) vonatkozó bejegyzést.

A rektori tevékenységhez nagyon közel állott egy másik elnevezésű iskolai foglalkozás, a „magister” vagy „ludimagister”. Ezek is tanítással foglalkoztak, de a falusi iskolákban kevesebb latin ismeretet közöltek, s egyúttal a kántori teendőket is végezték.⁶

Felvinc a 17–18. században nemcsak fogadott, hanem adott is az országnak képzett ifjakat. Az anyakönyv bejegyzései alapján a következő felvinci születésű gyermekek folytatták tanulmányaikat a nagyenyedi kollégiumban és papok, rektorok⁷ lettek más helységekben:

1732 Paulus Szabó (Vinczini) 22 Febr. Pastor Harasztosiensis

1732 Stephanus Vinczi, 23 Oct. Rector Tordasiensis, dein pastor (Losadiensis)

1769 Paulus Szabó. Ephorus liberi baronis Radák, praec(eptor) syntaxistarum, notarius Coll(egi), acad(emicus) Leydensem (salutavit) Felvincz.

1800 Georgius Nagy, ex. Fel Vintz, pastor F(el) Vintzensis, acad(emicus)

1802 Nicolaus Király, ex.F(el) Vintz cantor N(agy) Enyedini(?)

1802 Iosephus Deme, ex. F(el) Vintz, pastor Hadreviensis.

A felsorolt hat diákból csak egy a kérdőjeles (Nicolaus Király), a megmaradt öt közül kettő akadémikus és három pedig lelkipásztor lett. A papok, az akadémikusok a legjobb diákok közül kerültek ki, akik szorgalmukkal és az egyház támogatásával külföldi egyetemeken tanultak, s ők hozták haza azt a korszerű műveltséget, amely biztosította a vezető kálvinista állások elfoglalását vagy a kollégiumban a profeszszori katedrát.⁸ Így Felvinc is hozzájárult tehetséges fiai révén Erdély református egyházának erősödéséhez.

Az említett kollégiumi anyakönyvben találunk olyan diákokat is, akik nem egyházi, hanem világi pályákat választottak tanulmányaik befejezése után. Ez azt jelentette, hogy „az eddigi egyoldalúan teológiai művelődés helyett a jogi képzettség lép előtérbe. Az enyedi kollégium mint református központ a közigazgatás részére többnyire tisztviselőket nevelt, a vezető állásokat a főrangú ifjak foglalták el, ame-

lyeknek többnyire katolizálás volt az áruk”.⁹ És mivel a legtöbb felvinci ifjú világi pályát választott, ezt kapcsolatba lehet hozni nemcsak a fenti idézetekben szereplő jogi végzettség előtérbe kerülésével és a kollégium református szellemiségével, hanem a helységünkben élt szabad székelyek társadalmi helyzetével is, amely csak közepes rangú tisztviselői állás elnyerését tette lehetővé. Végül, hogy mennyire vált népszerűvé ez a nem egyházi, hanem világi pályaválasztási irányzat, bizonyítja az is, hogy a 18. században csak hét ifjú (abból egy bizonytalan), a 19. században pedig tizenhat választotta. Ezek név szerint a következők voltak:¹⁰

- 1722 Nicolaus Vinczi
 1734 Michael Vinczi, Rat(ionista) aulicus
 1785 Paulus Takáts, ex. F(el) Vintz, pol(iticus) paedag(ogus)
 1789 Paulus Blényesi, ex. F.Vintz, Pol. Paedag.
 1790 Martinus Balog de Fel Vintz (pol. Cameralista Ujvarini)
 1797 Stephanus Kövendi, ex. F.Vintz, pol. (Scriba)
 1799 Iohannes Farkas, ex. F. Vintz, dim(issus)
 1801 Paulus Nagy, ex. F. Vintz, pol. Miles insurgens
 1803 Stephanus Kóbori, ex. F.Vintz.pol.
 1802 Carolus Jantso, ex. F.Vintz. pol.
 1806 Franciscus Nagy, ex. F.Vintc. pol.
 1808 Sigismund Magyarai, ex. F.Vintz. pol.
 1810 Iosephus Jantso, ex. F.Vintz, prov(isor)
 1811 Ludovicus Kolozsvári, ex. F.Vintz, sec(ularis), prov.
 1812 Martinus Takáts, ex. F.Vintz. pol. (Expedito)
 1813 Michael Magyarai, ex. F.Vintz. canc(ellaris)
 1816 Samuel Kolozsvári, ex. F. Vintz
 1819 Dominicus Komáromi, Vintz
 1822 Stephanus Magyarai, haerus (Felvintz)
 1824 Sigismundus Demeter, canc. (prov.) (Felvintz)
 1825 Franciscus Kolozsvári, mortuus. Felvintz
 1825 Franciscus Szilágyi, prov. (paedag.) (Felvintz)
 1826 Iohannes Csép, prov. (Felvintz)

A könnyebb tájékozódás végett összesített adatok a következő helyzetet mutatják foglalkozások szerint:

Összesen tanult	A felvinci születés		Az alábbi pályákat választották								Meg halt
	Biztos	Bizony-talan	Politikai	Irodai	Gazdatiszti	Gazdalkodói	Küldönc	Secularis	Haerus	Ismeretlen	
23	22	1	10	2	3	1	1	1	1	3	1

A „bizonytalan felvinci születés” rovat azért szükséges, mert az említett anyakönyv kutatója, Jakó Zsigmond nem talált adatokat Nicolaus Vinczi neve mellett. Hasonló a helyzet az „ismeretlen” rovat három diákja esetében is. A zárójelbe tett „Felvintz” nem a születési hely kétségbevonhatatlanságát jelenti, hanem a más levéltári forrásokból származó adatok jelölését (például a matricula másolati példányát).

A fenti táblázatot a kezdő foglalkozásokkal töltöttem ki. A diákok zöme (43,9%) politikai pályát, 8,6%-a irodai, 13%-a gazdatiszti megbízatást választott stb. A beírások azt is igazolják, hogy sokan cseréltek foglalkozást az adódó lehetőségek szerint.

Az enyedi kollégium anyakönyvi adatainak közzétételével és feldolgozásával Jakó Zsigmond és Juhász István nagy szolgálatot tettek Felvinc iskolatörténeti múltjának felderítése és megismertetése szempontjából is. Nem feledkezhetünk meg a nagyenyedi kollégium rendkívül értékes küldetéséről sem, ami egyfelől a jól képzett oktatók nevelésében, másfelől a felvinci iskola növendékeinek jó tanulási lehetőségeket biztosító szerepében nyilvánult meg.

Az anyakönyvi adatok ismertetése után áttérek más, ugyancsak fontos és megbízható okmányok, a nagyenyedi egyházmegye által felvett esperesi vizitációs jegyzőkönyvek adatainak bemutatására. Ezek részben kiegészítik az anyakönyv anyagát, részben folytatják iskolánk múltjának részleges ismertetését. Annak ellenére, hogy csak 24 esztendő – 1771. febr. 6–1795. febr. 8. – egyes iskolai eseményeit tükrözik, mégis nagyon fontosak ezek az adatok, mert nélkülük fehér folt maradna iskolánk történetében. Teljesebb kép kialakítása végett egy másik forrásmunka anyagából (Sipos Gábor: *Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig*) is vettem át, mivel a mi helységünkre vonatkozólag nem találtam elegendő anyagot.¹¹ Azért is választottam ezt a megoldást, mert Aranyosszék testvérszék volt Marosszékkal és a népoktatás nagyjából hasonló körülmények között alakult, fejlődött.

Az esperesi vizitációs jegyzőkönyvek bekötött eredeti példánya, sajnos, nem teljes, mert a viharos történelmi események „megtépázták”. A megmaradt bekötött rész a 19. oldallal kezdődik, s az 1771. év február 6-i jegyzőkönyvet tartalmazza, és folytatódik a 302. oldalig, ahol az 1781. év február 17-i jegyzőkönyv található. A bekötés ezután nincsen ellátva oldalszámokkal, de a jegyzőkönyvek megtalálhatók az 1795. év, mint írják, „böjt elő Havának 8-ik napjáig” (február 8-ig).

Az említett, 1771. február 6-i jegyzőkönyvben találunk már iskolánkra vonatkozó adatokat, s ezekből megtudjuk, hogy „a Schola Mester Farkas András” volt, aki a gyermekek tanítását elhanyagolta, amiért „az eclésiából lehetett volna dislocálni máshová, de minthogy mostan egyebütt nintsen vocatia (üresedés), ahova rendeltethetnénk,

ezért még most a felvinczi eclésiába Farkas András meghagyatik, tamen conditione, hogy magát a gyermekek tanítására nézve megjobbítsa és abban gyakorolja inkább magát, mint a gazdaság üzésben, mert ha ebben magát meg nem jobbítja, ide hátrább a Szent Partialisnak keményebb Deliberatumát vonja magára”.¹² Úgy látszik, hogy ezután is inkább gazdálkodott, mint tanított, mert a felsőbb egyházi vezetőség nem volt meglegedve az oktatói munkájával, amiért 1775-ben áthelyezték „Betzébe”, s az ott tevékenykedő Deme Mihályt pedig Felvinczre.¹³ Nem ismeretes, miért húzódott el olyan sokáig az áthelyezés megvalósítása, mert az 1775. február 22-i jegyzőkönyv megismétli ezen határozatot, sőt az 1776. február 14-i jegyzőkönyvben is ezt találjuk: „VII-szer meghagyatik, hogy a Fel Vintzi Schola Rector menyen Betzébe, a Betzei pedig mennyen Fel Vintzre és ott jó oskolát tartson, különben esztendő mulva a Fel Vintzi Ec(lesi)a a Collegiumba botsáttatik.” Csak a következő 1777. január 17-i vizitációs jegyzőkönyv igazolja, hogy Deme Mihály a „Schola Rector”, s itt is maradt 1793-ig. Az ezután következő hét, iskolára is vonatkozó jegyzőkönyv (1779. január 17-i, 1785. február 15-i, 1786. február 7-i, 1789. február 11-i, 1790. január 18-i, 1791. február 20-i, 1792. február 17-i) adatai szerint mind a helyi, mind a felsőbb egyházi szervek elégedettek voltak oktatói és egyházi tevékenységével, valamint erkölcsi magatartásával.¹⁴

Igen értékesek a statisztikai adatok is, amelyek az 1790. január 18-i és az 1791. február 20-i jegyzőkönyvekből¹⁵ valók:

- 1790-ben tanult 35 fiú és 18 leány, összesen 53 tanuló
- 1791-ben tanult 38 fiú és 11 leány, összesen 49 tanuló.

Ezekből az is kitűnik – habár nem ismeretes a város reformátusainak száma –, hogy a helység gyermekeinek csak egy kis hányada részesült oktatásban. Nem tudjuk az okát, a jegyzőkönyv „az idő mostohaságá”-t említi, „ami miatt most kevesen vagynak ilyen népes Eclésiának a Tanulo Gyermekek”, ezért „intimálja” az eklézsia tagjait, hogy „a tanulásra alkalmas Gyermekeket az oskolába felküldjék”.¹⁶

Ezek a statisztikai számok azt is mutatják, hogy kétszer-háromszor annyi fiú, mint leány tanult, ami a mezőváros tisztviselő- és iparoscsaládjainak azon felfogását tükrözi, hogy gyermekeik tanuljanak inkább a kollégiumban. Másfelől általános volt az a felfogás, hogy a leánygyermekeknek nem kell járniuk felsőbb iskolába.

Az 1793 böjtfő havából származó jegyzőkönyv szerint „a schola Mester Deme János Ö Kelme”, aki ellen semmi panasz, csak „négy hónaptól való gyengélkedése miatt a gyermekek szenvednek”.¹⁷ Az 1794 böjtelő havának 21. napján keltezett jegyzőkönyv már változásról tájékoztat, mely szerint „az oskola Mester Bitai Mihály Ö Kelme”.

Ez a forrásanyag azért is figyelemre méltó, mert az egyik consistoriumi tag (presbiter) arról panaszodik, hogy „a Vintzi Eklésia Oskolájában lévő Gyermek Deákul nem tanulnak”. Ezen nehezményezés alapján az egyháztanács elrendelte, hogy akiket „feljebb való oktatásban is kívánják vinni, azokat Deákul is tanítsa” a tanító, aki „jó szívvvel kötelezi is magát”.¹⁸ Más adatot nem találtam arra vonatkozóan, hogy meddig tartott a latin nyelv tanítása ebben az elemi iskolában, de ez az igény is igazolja a közeli kollégium nagy népszerűségét a szülők körében.

Sajnos, elérkeztem a gyűjtemény utolsó megmaradt jegyzőkönyvéhez, amelyik 1795 böjtelő havának 8-ik napján íródott, amikor még Bitai Mihály a tanító. Megtudjuk belőle azon panaszt, hogy a „a tanításban nem elég szorgalmatos” és figyelmeztetik, hogy „a gyermekekkel való dajkálást el ne mulassza.”¹⁹ Nem tudjuk, meddig maradt Felvincen, azt sem, hogy hol állt az iskola épülete (feltételezhetően a templom mellett, mert ebben az időben itt volt a helység központja). Az viszont megállapítható, hogy ez a jegyzőkönyv nem volt az utolsó a kötetben. Elpusztulásuk Felvinc művelődés-történetének a teljesebb megismerését akadályozta meg.

Összehasonlítva az enyedi anyakönyv 1780-ból származó adatát Stephanus Vintzi rektor és az 1788-ból eredőt Sigismundus Lörntzi rektor szoigálati idejéről az esperesi vizitációs jegyzőkönyvekben szereplő Deme Mihály szolgálati idejével, ellentmondást fedezhetünk fel közöttük. Ez az ellentmondás még bizonytalanabbá teszi az anyakönyvbeli két rektor felvinci szereplését.

A 17–18. századból származó iskola képéhez hozzátartozik az iskola épületével és a tanítói lakással kapcsolatos helyzet ismertetése is. A kultúrtörténeti írások mutatnak egy bizonyos fejlődést ebben a kérdésben is, hiszen „a szoba nemcsak a mester (rector) lakása volt, kezdetben a tanítás is itt folyt.”²⁰ „A 17–18. század fordulóján megsokasodó iskolatörténeti adataink alapján pontos képet rajzolhatunk a rector lakásáról. Háromosztatú, szobából, pitvarból és kamarából álló falusi ház volt. Fala paticsból vagy fából készült, szalmazsuppal, zsindeellyel vagy náddal födték be. Mellette gazdasági épületek: istálló, pajta, csűr, sertés- és tyúkól, pince, sütőkemence álltak. A mester telkét szalmával fedett sövénykerítés vette körül. A lakószoba berendezése – akárcsak a parasztházaké – a legszükségesebb bútordarabokból állt. Cserepes tűzhely adta a meleget a tapasztott földű helyiségnek.” A szobában „nehány lóca s egy asztal jelentette a szerény berendezést”.²¹

A fenti marosszéki helyzetet bemutató idézet elég világos képet mutat a tanítói lakásról és tanteremről. A mai ember szemével nézve

nagyon szembetűnő az egyszerűség, ami a lakás beosztását és bútorzatát illeti, de a legszükségesebb kellékek megvoltak. Általánosságban így néztek ki a falusi lakások ezelőtt kb. kétszáz évvel, másfelől azt is tekintetbe kell venni, hogy az építkezési költségek terhe a falu szabad vagy jobbágy lakosaira hárult a fenntartás költségeivel együtt.

Nem tudjuk biztosan, hogy ez az idézet mennyire felel meg Felvinc vonatkozásában is, mert ezzel kapcsolatban nem találtam utalást a forrásmunkákban. Véleményem szerint a felvinci iskolák helyzete és a marosszékiek általános helyzete között nem lehetett nagy különbség az építkezések terén ezekben az iskolai szempontból kezdeti századokban. Hogy ezután megelőzött más vidékeket, az bizonyosabban állítható.

Felvinc lakosságával kapcsolatban megtudjuk az egyik egyházi kiadványból, hogy „e mezőváros tiszta magyar és székely elemből áll, s 1750 előtt hosszas ideig csupa reformátusokból állt, s más felekezetűeknek nem is volt itt temploma”.²² Szám szerinti adat 1692-ből maradt, amikor „435 szabad emberből állott” és 1702-ből, amikor „454 adózó személy volt.”²³ Mezővárosi jellegéhez mérten kevésnek tűnik a lakosok száma, ami valószínűleg abból adódik, hogy a 17. században és a 18. század elején több alkalommal felperzselték, lakosait felkoncolták, nagy anyagi károkat is okozva.

De beszéljenek a történelmi események. 1601-ben Básta György dűlt ezen a vidéken, 1644-ben a tatár hordák is átsöpörtek és – a református templom gömbjéből előkerült, 1881. július 15-i dátummal keltezett *Emlékirat*²⁴ szerint – Felvincet is feldűlték, a templomvár falai közé menekült lakosokat felkoncolták. Akik előre el tudtak menekülni, azok csak hat év múlva kerültek vissza, szám szerint harmincöt család, addig „Vincz egy kietlen sivataggá változott”. Ugyanez az *Emlékirat* ismerteti, hogy „a Rákóczi forradalomban a labanczoktól szenvedett” dűlást (1703–11), valószínűleg akkor, amikor Tiede osztrák generális dán ezredei feldűlték Tordát 1706-ban.²⁵

A 17–18. század eddig felfedezett forrásainak ismertetése után elérkeztünk a 19. századhoz, amely gazdagabb adatokban. Kronologikus sorrendben *Az erdélyi reformata anyaszentegyház névkönyve*-i következnek, melyekben adatokat közöltek a református egyházak vezetése alatt álló iskolákról is. Az első névkönyv, amely megmaradt, 1858-ból való. Ha egymás mellé állítjuk az enyedi anyakönyv utolsó, bizonyosra vehető beírását és az esperesi vizitációs jegyzőkönyv első adatait (1727–1771), akkor egy 44 évre kiterjedő fehér folt marad iskolánk történetében a rektorok nevét illetően.

Ugyanez a helyzet az esperesi vizitációs jegyzőkönyv (1795) és a névkönyv (1858) adatainak összehasonlításakor, egy 63 éves úr van közöttük.

Az idézett 1858-as névkönyv²⁶ szerint a felvinci református gyülekezetnek 920 tagja és 92 tanulója volt. Tanítói Orbán József (aki egyben lelkész is), leánytanítója Vincze István. Az 1859-es névkönyv²⁷ is megerősíti, hogy a lélekszám 922, a tanulók száma 92, Orbán József a fiúk tanítója, Vincze István a leányoké. Tehát már két tanítói állás volt, amit valószínűleg a népszaporulat tett szükségessé. Hogy mikor létesült a második állás, arról az 1867-es névkönyv tájékoztat, mely szerint „Felvincz egyike a legrégebbi egyházainknak”,²⁸ s hogy „1842-ben külön fiúiskola-tanítói hivatalt állított fel”. Ezzel az intézkedéssel megnőtt az egyház kiadása is, amit a terhek közös viselésével elő kellett teremtenie valamilyen formában. Erről is ad valamelyes felvilágosítást az 1867-es névkönyv, megismerhetünk egy eredményes helyi kezdeményezést, ami részben növelte az egyház bevételeit.

Mint mezőváros, a gabonával gazdálkodott, és 1836-ban létesítették az ún. „magtár-alapot”,²⁹ mely az évenként önkéntesen összeadott gabonából, illetve azoknak pénzre változtatott összegéből állott. A templom gömbjéből előkerült *Emlékirat* szerint 1858-ban³⁰ is létesítettek egy 113 forintból álló pénzalapot a hívek adományából, kimondottan iskolai célra. A jegyzőkönyvek a következő évekből azt is feltárják, hogy az alap gyarapítása céljából kölcsönöket adtak a híveknek kamatra, és erről a pénzgazdálkodásról egy választott presbiter évenként beszámolt az egyháztanács előtt. Így 1881-ig 8000 forinttal gyarapodott, s ebből az iskolai alapból 1871–1877 között évi 200 forinttal járult hozzá a közgyűlés által külön megválasztott vezetőség a két tanító fizetésének kiegészítéséhez, biztosítva a kedvezőbb feltételeket tanítóiknak. A fenti névkönyv egyik feljegyzése – a „magtár-alapból egy a templom mellett lévő kőházas telket vásárolván e célra, néhai gróf Teleki Ádám özvegyétől, Farkas Karolina úrnőtől” – a telekvásárlást a második tanítói állás létesítésével hozza kapcsolatba.

Jakó Zsigmond *Nagyenyedi diákok 1662–1848 c.* munkájában – fölhasználva egy részletes statisztika módszerét – kimutatta többek között helységenként is, hogy 1662–1839 között hány diák tanult a Bethlen Kollégiumban. Eszerint Felvincről 26 ifjú folytatta tanulmányait, ami tekintélyes szám, ha összehasonlítjuk Székelykocsárd 16, Nagylak 10, Harasztos 18, Egerbegy 22, Székelyföldvár 7, Kercsed 9, Marosújvár 9 tanulóival (l. 63–69. old.).

De mielőtt tovább folytatnám Felvinc iskolatörténeti adatainak felsorakoztatását, röviden ismertetnem kell a hívek e történelmi időkben tanúsított hősiességét, áldozatkészségét egyházukért, iskolájuk-

kért. Ismeretes a történelmi munkákból – Orbán Balázs művéből –, hogy az 1848–49-es forradalmi megmozdulások idején teljesen felperzselték Felvinc összes épületeit, beleértve a református templomot, papilakot, iskolát, ami tetemes anyagi, de emberáldozatokkal is járt. Anyagilag teljesen tönkremenve, lakóház, állatok, felszerelések nélkül maradván, mekkora erőfeszítésre volt szüksége a lakosságnak, hogy újra – mint annyiszor a történelem folyamán – nekifogjon a saját és egyházi épületek felépítéséhez, illetve megjavításához. Mindezeket csakis a hívek szorgalmas munkájával, áldozatkészségével valósították meg.

Ezen nemes tulajdonságokat tükrözik a sokkal bővebb adatokat tartalmazó „Felvinczi református egyházközség hivatalos jegyzőkönyvei”, melyeket tanácsgyűlésekről, közgyűlésekről vettek fel. A szabályszerűen bekötött jegyzőkönyv-kötet a 29. oldallal kezdődik, amelyen az 1865. december 31-i jegyzőkönyv található, és magában foglalja 216 oldalon az 1873. január 1-ig tartott gyűlések anyagát. Tehát ez is hiányos ((1–28. oldal), de nemcsak az elején, hanem a végén is. A második jegyzőkönyv-kötet az 1873. július 6-i jegyzőkönyvvel kezdődik (mert éppen a lemorzsolódott jegyzőkönyvek hiányoznak), és tartalmazza az 1881. április 12-ig tartott gyűlések határozatait (1–263. oldal).

Megtudjuk az 1866. február 25-i tanácsgyűlés határozatából, hogy a jelenlegi papilak mellett levő kántori, tanítói és zsellértelek közötti kerítések meg kell javítani. Két tanítói állás volt: „fiu tanító Kónya Balázs lévén, a leányoké Makkai Márton”.³¹ Konkrét adatokat találunk az új iskola építésének megszervezéséről, végbeviteléről. A tanács megválasztott egy bizottmányt (bizottságot), hogy ez „megvizsgálja az 1866-ban soron levő építkezések szükségességét”. E bizottság tagjai: Szilágyi István gondnok, Magyar Efraim jegyző, Balogh Elek, Szatsvai Lázár, Farkas Pál, Magyar Pál és Magyar György tanácsosok.

A második pontban lévő határozat hangsúlyozza, hogy az 1865-ös egyházi pénztár számadásai szerint „az egyházközség nagyobbszerű építkezéseket is tehet, tekintettel arra, hogy az egyházközségnek 40.000 kiégetett téglája vagyon. Czélszerűnek látja a bizottmány a már részben felépített iskola és fiu tanítói laknak még ez évbni tovább folytatását”.³² Ezeket a javaslatokat a tanács elfogadta, a közgyűlés megszavazta, a végrehajtással pedig megbízta a bizottságot.

Az április 22-én tartott tanácsgyűlésen elhatározták, hogy a régi tanítói házat közmunkával lebontják, a faanyagot és az alapot (köveket) felhasználják az új építkezéseknél, az ajtókat, ablakokat elárverezik. A gondnok tájékoztatta a tanács tagjait, hogy „a célba vett oskolaház

tovább építtetése tekintetéből Enyedről kijött Bereczki Ferencz kőműves mester”, akivel meg is egyezett. Kérte egy „építtető bizottmány” kinevezését. Tagjai lettek: Tóth Mózes lelkipásztor, Szilágyi István gondnok, Magyarai Efraim jegyző, Magyarai Pál, Magyarai György, Gyulai András, Szatsvai József tanácsosok.³³

Az építkezés elég jó ütemben haladt, mert május második felében már a fedélzet elkészítéséről tárgyaltak, és a kb. 20.000 megmaradt téglá eladását határozták el (1000 darab=11 osztrák forint).³⁴ Az október végi gyűlés pedig tudomásul veszi Basa Mihály esperes körözünyéből, hogy „az iskola beállításának ideje eljövén, november 20-ig beállítandó és a tanítás megkezdendő”³⁵ – minden bizonnyal az új iskola épületében (1866)(lásd a mellékelt fényképet).

Az 1867. április 23-án keltezett jegyzőkönyv szerint a fiútanítói állás három évre terjedő szerződési ideje lejárt, a gondnok kéri az egyháztanács döntését afelől, hogy megtartja-e továbbra is a jelenlegi fiútanítót, vagy másikat választ.³⁶ Csak a június 16-i gyűlés döntött, miszerint „a mostani körülmények között a fiú tanítói állomást egyelőre még állandósítani nem kívánja”. Mivel az egyház meg akarta tartani a választási jogát, az egyháztanács úgy döntött, hogy ismét három évre töltik be ideiglenesen, pályázat útján, és hírlapban közlik, az esperestől kérik a jóváhagyást.³⁷ De a július 21-i tanácsgyűlést arról tájékoztatja a gondnok, hogy a nagybaconi esperes nem engedélyezi a tanítói állás pályázat útján való betöltését. Erre egy feliratban tiltakozik a tanács, jogainak megsértésére hivatkozva, ami „a kántor és papi választáskor nem fordult elő, pedig ezekkel egyenlő rendű”.³⁸ Erre sem kaptak kielégítő választ, ezért augusztus 4-én elhatározták, hogy a püspökséghez küldenek egy feliratot ebben az ügyben. Az október 6-i közgyűlés jegyzőkönyve tartalmazza a püspökség leiratát, s ebből megtudjuk azt a fontos és kiváltságos helyzetet, miszerint „a felvinczi fiú tanítói állomás 1848 előtt lett létesítése alkalmával academica primotioju restiriagnak volt alakítva s a tanítói állomás 3 évre papjelöltekkel tölthetett be”. (Az „academica primotio” azt jelentette, hogy csak jól jövedelmező egyházak kaphatták meg ezt a jogot, biztosítva a nőtlen, tehetséges diákok külföldi tanulását, akik aztán hazakerülve, papi vagy hivatalnoki foglalkozást választottak.) De mivel „az egyház anyaga (jövedelme) nem állott azon helyzetben, hogy fiú tanítóját kellőleg elláthassa (...)” „(...) másfelől azon körülmény is közbe jött, hogy 1849-en innen papjelöltet nem kaphatott”, ezért úgy határoztak az egyház vezetői, hogy nem „örökös tanítót”, hanem a régi alapra állítják vissza az állást, vagyis ideiglenes, három évre szóló, pályázat általi szabad választások útján.³⁹ Annak ellenére, hogy a püspök sem hagyta jóvá, az egyházi vezetőség konokul ragaszkodott a reformáció

óta gyakorolt kiváltságához, és ahhoz is, ha történetesen nincsen megelégedve a tanító tevékenységével vagy erkölcsi magatartásával, akkor választhasson másikat. A püspök valószínűleg „Mária Terézia 1779-es tiltó rendelkezése”⁴⁰ alapján járt el, amikor nem egyezett bele a pályázat közlésébe. Ezért bizottság ment a püspökhöz, de sikertelen volt ez a fáradozás is, mert a „Mts. P(üspök) úr Bécsbe volt”.⁴¹

Az 1866. október 28-i jegyzőkönyv azt is ismerteti, hogy a templom melletti domb oldalában volt egy pince, amelyben az iskola által begyűjtött bort tartották.⁴² Az említett magtáralap mellett ez is egy új pénzügyi forrást jelentett, ami Felvinc nagy kiterjedésű szőlőseinek terméséből származott. Az összegyűlt bor az egyház tulajdonában volt, valószínűleg a magtáralap bizottsága kezelte, értékesítette, s a befolyt pénzt iskolai célokra is használták.

Az 1867. október 20-i jegyzőkönyvben is szerepel „az iskolai alapítvány”, és az egyháztanács felkérte a borkezelő bizottságot, hogy járuljon hozzá évenként legalább 100 forinttal a fiútanítói fizetés megjavításához, így az ideiglenes szerződés megkötéséig akár a jelenlegi, akár más tanítóval, hogy a tanítás kezdődjék el addig is, amíg a pályázat kérdése eldőlt.⁴³ Nem ismerjük adatok hiánya miatt – csak azt, hogy elhatározták –, milyen eredménye volt a második közbenjárásnak, melyet a püspökségnél tettek, de a két tanítói állás megmaradt, amit igazolnak a következő évek jegyzőkönyvei. Nem ismerjük annak sem az okát, hogy miért nem vettek fel jegyzőkönyveket 1867. november 3-tól 1869. április 7-ig.

A már idézett jegyzőkönyvek más kérdésekről is tájékoztatnak. 1866-ban előfordult például, hogy a külön épületben és tanítóval tanuló fiúk közül egy pár bemerészkedett a lányok osztályába, s ezt a tanító elnézte. Az egyháztanács kifogásolta ezt, mert „inkább csintalanságot követnek el (...) s töllök a leány gyermekek is semmi illedelmet nem tanulnak”, amiért megtiltotta.⁴⁴

Áttérve a tankönyvekre, legelőször 1867-ben találtam említést,⁴⁵ amikor valószínűleg a régiek elrongyolódása miatti kicserélésükről lehetett szó.

Az 1869. május 30-i beírások szerint a tanítók évenként részesültek a tandíjából, de egyes szülők az egyházi pénztárba fizették be a tandíjakat, és azután adták át a tanítóknak. Megtudjuk, hogy ebben az évben az egyházi alapból fizettek ki Gagyi Ferenc fiáért 1 forintot, Szász Istvánné fiáért 70, Kóbori József fiáért 70 krajcárt, László Ferencné fiáért 1 forint 40 krajcárt.⁴⁶ Ugyanez év november 15-i gyűlésén tárgyalták a fahiányt „az egyházi emberek számára, valamint a mindkét nemű iskola számára”, mert „fahiány miatt a gy. Hazaküldettek az oskolából”.⁴⁷ Mennyiség nem szerepel, de tudjuk egy előbbi

jegyzőkönyvből, hogy legtöbbször a közeli fügedi erdőből szállították szekéren, s ez a megoldás megmaradt a földgázfűtés elterjedéséig. Az iskolai adminisztráció tökéletesítésére szolgált a december 19-i tanácsgyűlés azon megbízatása, hogy a lelkipásztor „ugy a fiu, mint a leány oskola számára szükséges anyakönyveket szerezze be”.⁴⁸

Az egyházi vezetőség egyre többet foglalkozott az oktatással a felső szervek rendeletei alapján. Ezt mutatja az 1870. január 8-i jegyzőkönyv, amely részletes, de még mindig nem ad teljes képet arról, hogy milyen tantárgyakból állott az órarend. Nem tartalmazza azt sem, hogy ki és milyen formában állapította meg a tanítás hiányos voltát és az énektanítás hiányát. A tantárgyakkal kapcsolatban hivatkozik az egyházi vezetőség „az oktatás XXXVIII. XXX t(örvény) cz(ikk) III. Fej(ezete) II.§-a 3.p(ontjára)”, ahol „elő vannak írva, és azoknak tanítását (...) (a tanítók) kötelességévé teszi” (az egyháztanács). A fenti törvény egy másik pontja magában foglalja azt is, hogy „a felekezeti oskolák felett a rendelkezési jogot mind a tanítási rendszer, mind a módszer iránt az illető képviselő jogkörében hagyta”.⁴⁹ A helyi egyháztanács a maga határozatait ennek alapján hozta, valamint „mindkét nemen lévő oskolába járó növendékek célirányos neveltetése részint mint szüléket, részint mint egyházi előjárókat a legközelebbbről érdeklő, afelett kellőleg örködni a legelső teendői közé sorozta”.⁵⁰

Az említett oktatási törvény újítást is hozott azzal, hogy az iskolai évet kilenc hónapban szabta meg.⁵¹ Ugyanis az eddigi gyakorlat az volt, hogy két periódusban tanítottak, egy nyári és egy téli, de azt már nem sikerült megtudni, hogy ugyanazon osztályban, de más-más csoporttal vagy ugyanazon csoporttal, de haladó tananyaggal. Sajnálatos az is, hogy a jegyzőkönyvekből eléggé hiányoznak az iskolai év megkezdésének dátumai, de a meglévők azt igazolják, hogy a tanítás kezdete a téli és nyári időszakban is állandóan változott bizonyos körülmények hatására, amint az alábbiakban látni fogjuk. Feltehetően október közepe és november közepe között kezdődött a téli és április közepe–május közepe között a nyári tanítási időszak. Az alábbi kimutatóból az is kiderül, hogy az említett oktatási törvény előírását a tanítási időre vonatkozóan csak az 1869–1870-es iskolai évben tartották be, mert ezután ismét a kétszakaszos rendszert folytatták iskolánkban. Hogy miért, erre vonatkozóan nem találtam adatokat.

Iskolai év	Téli időszak		Nyári időszak		Megjegyzések
	kezdődött	vizsgák	kezdődött	vizsgák	
1866–67	Nov. 20-án				Új isk. építés
1867–68	Okt. 20-án				–
1869–70		Jún. 26.			–
1870–71	Dec. 1-én				Fahiány miatt
1871–72	Szept.1-én				–
1874–75		Máj. 2+6.	Máj. 24-én		fiú 2, lány 6
1875–76		Ápr.9+14	Ápr. 16-án		„ „
1876–77		Ápr.15.	Ápr. 16-án		„ „

Az említett 1870. január 8-i jegyzőkönyv felsorolja az elemi iskolai tantárgyak egy részét, első helyre téve a vallást és erkölcsstant heti négy órában (a leányiskolában minden szerdán és szombaton 9–11 óráig, a fiúiskolában hétfőn és csütörtökön 9–11 óráig.). Ezeket a tantárgyakat valószínűleg most vezették be. A vallást és erkölcsstant Derzsi Dénes, az éneket a kántori teendőket is végző Makkai Márton tanította heti négy órában (a fiúknak minden szerdán és szombaton 9–11 óráig, a leányoknak hétfőn és csütörtökön 9–11 óráig). A többi tantárgyak tanítása a további intézkedésig a tanítók által összeállított beosztás szerint történt.⁵² Az első vizsgát március 27-re, a másodikat június 26-ra állapították meg. A tanács kéri a fenti határozatok betartását az oktatók részéről, akik valószínűleg elégedetlenek voltak ezen határozatokkal, amiért a következő (jan. 23-i) tanácsgyűlésen előterjesztették írásbeli nyilatkozataikat (nem ismerjük tartalmukat), a vezetőség azonban nem fogadta el, és elhatározta, hogy az egyháztanács ragaszkodik az előbbi (a január 8-i határozatához s „annak azonnali foganatosítása végett az Esperes úrhoz felírást intézni határozottatott”.⁵³ Az eredmény nem ismeretes, de ez a kérdés már nem szerepel az 1870–71-es esztendő jegyzőkönyveiben.

Viszont megtudjuk, hogy ezek az évek gazdasági nehézségekkel teltek el, amit a megsegített szegény tanulók⁵⁴ számának emelkedése is igazol (20 gyerekért fizette ki az egyház a tandíjat) meg az az elég kirívó intézkedés, hogy az iskolába járó gyermekek szüleit kötelezték 20-20 krajcár befizetésére. Előzőleg egy hónapig (1870 novemberében) szünetelt a tanítás, mert a csesztvei erdőből megvett 6 öl fát nem tudták hazahozni szekerekkel a nagy sár miatt.⁵⁵

1872 áprilisában újra szőnyegre került az órák előírás szerinti megtartásának kérdése és a tanulók rendszeres templomba járása. Szigorúan elrendeli az egyháztanács, hogy az órákat télen reggel 8–11 óráig, nyáron 7–10 óráig, délután 2–4 óráig pontosan tartsák meg, személyesen, nem úgy, mint eddig, hogy a tanítást a nagyobb gyermekekre bízták, ők csak felügyeltek, kikérdeztek (Lachaster-módszerrel).

Meghagyják, hogy a gyermekek testületileg vegyenek részt minden reggel és este az istentiszteleten a tanítók vezetése alatt.⁵⁶ Ezen rendelkezést április 7-én adták ki, ami bizonyosan nem tetszett a tanítóknak, mert illetlen módon interpellációval jelentkeztek a tanácsgyűlésen, amiért „rendre utasítottak, dorgáltattak”.⁵⁷ Indokaik nem ismeretesek, biztosan nem fogadta el a vezetőség, amiért az egyháztanács fölterjeszti április 7-i határozatát az esperesi hivatalhoz jóváhagyás végett. A jegyzőkönyvben használt kemény hangnem, a dorgálás és a tanítók hibáinak, mulasztásainak felsorolása és végül a büntetés kilátásba helyezése a legerélyesebb volt, melyet eddig használt.

Amíg az ügy felett folyt a vita és elintéződött volna, május 5-én megérkezett „nemes Aranyosszék alkirály birói hivatalának” felhívása „a népnevelésnek az egyháztanács részéről szigorúbb felügyelet-ellenőrzés és egyéb szükséges intézkedések útján elő mozditása tárgyában”.⁵⁸ Ennek a felhívásnak hatására a tanács módosította az április 7-én hozott határozatát, mivel „a felhívásban foglalt észrevételek alapossága iránt a consistorium szomorú tapasztalatokat tett” – amint kitetszik a szövegből – helyi szinten is.

Az 1872. május 5-i tanácsgyűlés az iskola tanidejét a következőképpen módosította a fenti felhívás alapján:

„(...) nyárban a templomozás reggel 6 órakor tartatván, s erre a tanítók az összegyűlt gyermekeket elvezetvén, az isten tisztelet végeztével 7 órakor megkezdődik a tanítás, s 8 órakori 10 percz szünettel 9 óráig tart, 9–10 szünet, 10–11 megint tanítás, valamint délután 3–5-ig, s ezen órák alatt mindég kötelesek a tanítók az oskolában lenni.” A továbbiakból megtudjuk, hogy a gyermekek délutáni istentiszteleten való részvételét megszüntették. Intézkedés történt a tanköteles gyermekek névsorának összeállítására, az iskolába nem járó gyermekek nyilvántartásának elkészítésére a tanerők részéről, és városi előljárásság megkeresése „a szorító intézkedés” megtétele céljából. Továbbá, hogy e határozatokat a tanítók hirdessék ki az osztályokban és az egyházfiak keressék fel az iskolába nem járó gyermekek szüleit. Ez volt az első komoly intézkedés a népoktatás kiszélesítésére Felvincen és az adminisztrációs szervek fokozottabb bekapcsolódása a felekezeti iskolák vezetésébe előrevetíti a következő évek változásait. Az 1872. május 5-i tanácsgyűlés foglalkozott a tandíj-elengedés megszigorításának kérdésével. Ezzel kapcsolatos határozatából ismertünk meg egy pár fontos kérdést. E szerint „a szülők vagyoni minimuma” az a helyzet lehet, ha a tanulóknak „özvegy anyjok él, ha ezek a harmadik osztályban képeznek (...)”, „(...) a negyedik osztályban képezők gyermekei, ha a képezők egyszersmint napszámosok”. Ebből az idézetből láthatjuk, hogy az iskolába járó gyermekek – amennyiben szorgalma-

san tanultak – élvezték az egyház anyagi támogatását társadalmi helyzetüktől függetlenül. A második szintén fontos dolog az, hogy elemi iskolánk már négy osztállyal működik, aminek következtében növekedett a szerepe is helységünk életében.

A felsőbb állami szervek intézkedtek közigazgatási vonalon a népoktatás kiterjesztésére a felnőttek körében is. Ezt igazolja az 1871. február 5-i egyházi tanácsülés jegyzőkönyve, amikor felolvasták Sebestyén Áron városi jegyző hivatalos átiratát „a felnőttek oktatása” tárgyában.⁵⁹ Kérte az egyháztól a tanítók pártfogását és a tantermek biztosítását ezen nemes cél érdekében. A tanácstagok helyeslik ezt az akciót, támogatják is, de úgy vélik, hogy „czélszerűbb lett volna egy községi beavatkozás”. Sajnos, nincs több adatunk, hogy elkezdődött-e és milyen eredménnyel járt a kezdeményezés.

Az 1872. május 20-i gyűlés tárgyalta Derzsi Dezső lemondását a fiútanítói állásról, mivel megválasztották lelkésznek (nem tudjuk, hová). Ezért újabb pályázatot kellett kihirdetni, és ennek az állásváltatásnak jelentősége van abból a szempontból, hogy általa megismerhetjük végre a felvinci református elemi iskola tanítóinak most sem teljes, de hiteles díjlevelét a járandóságokról és más feltételekről. A május 25-i jegyzőkönyv megemlíti, hogy 1868. szeptember 13-án már megállapítottak egy díjlevelet (nem tudjuk, miért hiányzik a bekötött iratokból), de most módosítani kell egyes pontjait. A következőkben ismertetem a díjlevél jegyzőkönyvben szereplő kitételeinek lerövidített szövegét:⁶⁰

Első pont tartalmazza a kalangya képét, amely 50–60 kalangyára tehető évente, s ennek értéke 110 forint.

A második pont a vékás (gabona) járandóságot írja elő, amely 40–50 véka, s értéke 40 forint.

A negyedik pont a tűzifa-járandóságot biztosítja, amely ha ágasfa, akkor 1 öl széles, 1 öl magas és 3 öl hosszú, ha pedig száraz, hasogatott, akkor csak 1 öl hosszú. Értéke 40 forint.

A hetedik pont a tanítási díjakat tartalmazza: 1 forint a téli és 1 forint a nyári időszakra. A szegénységük miatt fizetni nem tudó gyermekek után nem kell fizetni. A díjak értéke 70 forint.

A díjlevél második része a tanító és az egyház kötelességeit tartalmazza. A tanító részéről a szorgalmas tanításból, az egyházi vezetőség határozatainak s a vonatkozó állami törvények betartásából állott. Az egyházi vezetőség kötelezte magát, hogy a tanítót három hónappal hamarabb értesíti a következő pályázat közzlése felől, hogy „az újbóli választhatóság jogával” élni tudjon. Ha pedig nem végzi jól a kötelességét, vagy az erkölcsi viselkedése kifogás alá esnék, akkor a szerződési idő lejárta előtt is bármikor – eljárás útján – joga legyen

elbocsájtani. Az épületeket és felszereléseket, kézikönyveket „átadási iromány”-nyal veszi át a tanító, és eltávozáskor adja át.

Egy másik pont kikötötte, hogy „pályázatra bocsáttatnak papjelöltek vagy legalább II-sod osztályú egyházban lévő papok”. Ez a kitétel azt a célt szolgálta, hogy újból érvényesítsék az „academica primotió”-t, amiért július 21-én újból foglalkoztak a tanítói fizetés kérdésével – mivel kilátásba jött annak növelése –, és elhatározták, hogy az iskolai alapból kiegészítik évente 100-100 forinttal.⁶¹ Így kiegészítve a fizetést és módosítva a régi díjlevelet, kérik a püspöki hivatalt, hogy tegye közzé a pályázatot, de még így sem kerülhetett a nyilvánosság elé, amit igazol az augusztus 16-i határozat, mely szerint a pályázatból kimaradt „a kényelmes tanítói lakás és teljesen berendezett udvar”. Ezért kérték a pályázat megisméltését. A feliratból kiderült az is, hogy nem voltak megelégedve az esperes számításaival, és így egy adattal többet ismerünk a díjlevéllel kapcsolatban. Az esperes számítása szerint egy tanító évi járandósága Felvincen 420 forint volt, az egyháztanács számítása szerint 488 forint.⁶²

A meghirdetett pályázatra csak a közeli harasztosi tanító, Pap Dávid jelentkezett. Az esperes azt kérdezte egy leiratban, hogy megelégszik vele az egyháztanács, vagy új pályázatot hirdessen. Mivel már szeptember 15-e volt, úgy határoztak, hogy megelégedve nincsenek, de mivel az idő nem engedi meg egy új pályázat közlését, meghívják „a M(agyar) Láposi tanítót, Séra Györgyöt egy esztendőre”.⁶³ Ez ugyan nem valósulhatott meg, pedig az egyház elküldte a meghívó levelet, Séra el is fogadta, de „váratlanul közbe jött akadály miatt” nem jöhetett, és így Tóth Mózes lelkész vette át a fiúk tanítását, amíg az új pályázatra jelentkezik egy új tanító.⁶⁴

Az eltelt három hónap új elképzeléseket hozott. Amint az 1872. december 29-i gyűlés írásai igazolják, a tanács kibővítette a pályázati feltételeket.⁶⁵ Nem ismeretes, milyen indítékok járultak hozzá, hogy nemcsak papjelöltek vagy II. osztályú egyházban levő papok pályázhattak, hanem okleveles tanítók is, mivel úgy vélték, hogy „a nevelés értékének inkább megfelel” egy ilyen oktató. Egy másik szempont, amelyet hangsúlyoztak a fölterjesztésben, és kérték a pályázatra is bevenni, az volt, hogy a fiútanítói állás legyen állandósított. A felterjesztési dátum 1873. január 10, és az elgondolás szerint a húsvéti vizsgák után kellett volna átvennie a győztesnek a szolgálatot, de csak a szeptember 15-i jegyzőkönyvben szerepel az új tanító neve, Séra Elek (nem György), aki felváltotta Tóth Mózes lelkészt a tanítói szolgálat alól.⁶⁶ De Séra is csak egy esztendeig maradt Felvincen, mert az 1874. szeptember 24-i tanácsgyűlés jóváhagyta a felmondási határidő be nem tartása ellenére is a tanító lemondását, mivel egy másik pályá-

zat megnyerése kapcsán kinevezték a dézsi felsőbb leányiskolához. A jóváhagyásból kitűnik a Séra munkájával kapcsolatos megalégedés, amikor ezeket a szavakat olvashatjuk, hogy „egy jóra való fiatal ember és buzgó tanító” volt, „akitől nem szívesen válik meg az egyház”. De kivehető a vezetőség jóindulatú megértése is, amikor azt írták a jegyzőkönyvbe, ha követelnék a három hónapi felmondási határidő betartását, „ezen kedvező állástól elesnék”, és az egyház nem akarja „a haladás útját elzárni”.⁶⁷ Tehát Sérával sem sikerült „állandósítani” a fiútanítói állást, ezért újabb pályázatot kellett kihirdetni. Az eltávozása nyomán keletkezett sajnálkozás, valamint az a tény, hogy egy „felső leányiskolához” helyezték át, feltételezhető, hogy Séra kitűnő szakmai képesítéssel és jó pedagógusi rátermettséggel rendelkező egyén volt, s eltávozásával csak veszített az iskola.

Az új pályázatra öten jelentkeztek 1874. november 8-ig és 15-ig érkezett még három, ezért nyolc pályázó közül kellett kiválasztani egyet.⁶⁸ Közülük „4 pályázó válik ki”, kettő igen fiatal (19 évesek), Debreczeni Mihály pedig inkább elméleti, mint gyakorlati felkészültségű, ezért Agyagási Sándort találták alkalmasnak, aki tanított már állami és felekezeti iskolában, és a „tornászati jártasságot is hivatalos bizonyítvánnyal igazolja.”⁶⁹ De vele is majdnem úgy jártak, mint Séra Györggyel, mert nem tudta elfoglalni az állását, csak 1875. január 1-vel, s addig Tóth Mózes lelkipásztor tanította a fiúkat.⁷⁰

Lezárva ezen pályázattal kapcsolatos események ismertetését, megállapítható, hogy a viszonylag elég nagy számú jelentkezés bizonyítja Felvinc iskolájának jó hírnevét, de növelte az egyházi vezetőség büszke önérzetét, amikor ezt írták: „a foradalom (1848–49) romjaiból új életre ébredt eclésiánkra minden esetben hizelgő.”

A jegyzőkönyvek más kérdésekről is tájékoztatnak. Így például 1873 nyarán a kurátor nem látja helyesnek, hogy „az egyház belső embereinek szállását (lakásait) kimeszeltessék az egyház költségein”. A lelkipásztor panasszal válaszol a gyűlésen, hogy „a viszonyok mindenütt változtak (...)” „(...) minden egyes állomásnál [állásnál] a fizetések emelkedtek, csak az egyháznál nem”.⁷¹ Az ő fizetése most is annyi, amennyi 15 évvel ezelőtt volt, sőt még évről évre apadt. Erre a megválasztott bizottság felülvizsgálta a kepe csökkenésének okait. A jegyzőkönyvben szerepeltek mint valószínű okok az elszegényedés, kihálás és szakadás, hogy a bizottság tagjai állapítsák meg a tényállásnak megfelelően, melyek érvényesek, és tegyenek konkrét javaslatokat a kérdés megoldására. Sajnos, nem ismerjük a bizottság megállapításait, javaslatait, de a gazdasági helyzet rosszabodása kétségtelen.

A felvinci egyház jövedelme nemcsak a magtáralapból és boralapból származott, hanem a főút melletti, jól jövedelmező vendégfogadó-

ból meg az egyházi földekből. Eddig kevés utalást találtam a földekre vonatkozóan, de az 1874-ben elkezdődött Kolozsvár–Tövis közötti vasútvonal⁷² készítése napirendre tűzte ezt a kérdést is, mivel az egyházi földekből át kellett engedni e célra egy bizonyos részt. Az egyház vezetősége kérte a városi tanácstól a kártalanítást hasonló mennyiségű és minőségű földterülettel, de 1875 májusában még nem kapta meg. A jegyzőkönyvből azt is megtudjuk, hogy hol feküdtek e területek. A jelenlegi vasútállomáshoz vezető út „az egyházi földekből, az új országút pedig a kántori és harangozói földekből volt kimérve”.⁷³ Ezek az első bővebb adatok, de nem ismertetik a mennyiségeket: melyik határrészben hány hold földje volt az egyháznak.

Erre vonatkozóan Orbán Balázs ad felvilágosítást, mely szerint 1846-ban birtokszabályozás volt Felvincen. „Ugyanis az egész 4418 holdra terjedő felvinczi határ 264 egyenlő részre oszlott, ebből a városi allodiumnak jutott 6 rész, a lelkészeknek külön-külön (ref. róm.kath.) 2 rész, a kántoroknak és iskoláknak egy-egy rész.”⁷⁴ Ha elosztjuk a 4418 hold területet 264 felé, akkor egy rész 16,7 holdból állott, s ez azt jelentette, hogy a papi földterület 33 hold, az iskoláé 8, a kántoré 8 hold, összesen 49 hold (a harangozót nem említi). Az 1846 utáni évtizedekben természetesen változhatott ez a helyzet. Az ismertetett tanítói díjlevél sem említette a földeket és azt sem, hogy a gabona-járandóságot milyen forrásból kapják a tanítók.

Viszont az ez utáni jegyzőkönyvekből megtudjuk, hogy az egyházi földeket az igavonó állatokkal rendelkező egyháztagok önkéntes hozzájárulással közösen szántották s vetették be, sőt időnként a trágyázást is így végezték.⁷⁵ Az egyháznak volt kukoricája, mert a kurátor arról panaszkodik, hogy „az ekleziának a papi telkeni kassa a pap által meg töltvén az eklezia török buzáját nincs hova tölteni.”⁷⁶ Az ekleziának voltak kaszálói, s ezeket a temetői kaszálóval, a papi telek melletti gyümölcsösrel együtt évenként haszonbérbe adták.⁷⁷ Az egyház jó jövedelmét az említettekén kívül a papnak, a kántornak, a tanítónak és harangozónak járó kepe is biztosította, a vagyoni helyzetnek megfelelő mennyiségben. A mennyiséget nem sikerült megtudni, csak azt, hogy az egyháztagok öt kategóriába osztattak be évenként, s ha változott az anyagi helyzet (válás, eladás, osztozkodás stb. miatt), akkor kérhették a kisebb terhet jelentő nagyobb kategóriát (II, III, IV, V). A gabonakepét meg lehetett váltani pénzben is (pl. 1 véka búza = 1,5 forint).

Folytatva az egyháztanács jegyzőkönyveinek lapozgatását, megtudjuk, hogy a Vallási és Közoktatási Minisztérium 1875. december 30-i utasítása „az országos tanítói nyugdíj tárgyában”⁷⁸ ad felvilágosítást az egyházi vezető szerveknek. A tartalmát nem ismerjük.

1876-ban a Fő Consistorium elrendeli „az iskolai szék” felállítását, amely a mai szülői bizottság őse. A december 17-i egyházi közgyűlés a következő embereket választotta be az új iskolaszékbe: ifj. Magyar György, ifj. Szacs vay József, Boda Hector, Nagy Elek, Demeter Ferenc.⁷⁹ Jó lenne ismerni, hogy milyen szempontok szerint esett rájuk a választás, és milyen megbízatásuk volt a községben.

Az 1876. december 17-i tanácsgyűlésen határozatot hoztak a szegény tanulók tandíjainak megváltásáról évente 100 forinttal, amiből a két tanító 50-50 forintot kapott volna az iskolai alapból, azzal a feltétellel, ha ezen határozatba az iskolai alap igazgatósága beleegyezik.⁸⁰ A 1877. március 18-i tanácsgyűlésen újból megtárgyalták ezt a kérdést az iskolai alap vezetőségének írásbeli válasza alapján, s ebből megtudjuk, hogy az igazgatóság csak 25-25 forintot ajánlott fel a két tanító részére, azon feltétellel, ha „a vizsgák jó eredménye által azt a tanító urak kiérdemlik”.⁸¹

Az 1877. április 9-i gyűlés elhatározta a kántor és leánytanító kérésére, hogy „az elrongálódott fali olvasóablák helyett újakat rendeljenek és a tavaszi (húsvéti) vizsgák alkalmából az arra érdemes tanulókat jutalomban részesítsék a városi tanács alapjából.”⁸² Agyagási Sándor fiútanító pedig 10 forint segélyt kapott egy júliusi gyűlésen „a Kolozsváron tartandó tornászati póttanfolyamon való részvétel céljából”.⁸³

1877. szeptember 9-i tanácsgyűlésnek⁸⁴ szomorú napirendi pontja volt, mert az elnöklő Tóth Mózes lekipásztor arról tájékoztatta a presbitereket, hogy Felvincen is felállították az állami elemi iskolát (községi iskolát), és az összes tanköteles gyermekek szülei oda írták be gyermekeiket. Azt is tartalmazza a jegyzőkönyv, hogy milyen alapon alakultak át a felekezeti iskolák községi iskolákká. Az erdélyi evangéliumi református zsinat még 1871-ben tartott gyűlésén elhatározta, hogy csak két esetben történhet meg, ha:

1. „a felekezet az új igényeknek teljesen megfelelő oskolát fenntartani nem képes”,
2. „az által a nemzetiség veszélynek nem tétetik ki.”

A tanács tagjai úgy vélték, hogy „nálunk az első eset áll fenn, a másodiktól tartani nem lehet”, ezért elhatározták, hogy az egy hét múlva tartandó közgyűlésnek ajánlják „a mindkét nemű oskolának ideiglenes beszüntetését”, mivel a gyermekek átiratkoztak az állami iskolába. Azzal az előrelátással döntöttek az ideiglenes beszüntetés mellett, hogy ha az állami iskolai tanítás kielégítőnek nem mutatkoznak, „oskolánkat azonnal beállítani lehessen”. Ezen okból a felszereléseket is megtartották, amit igazol egy espereshez fölterjesztett válasz az 1878. március 31-i gyűlésről.⁸⁵ Ugyanekkor felmondtak Agyagási

Sándor tanítónak, aki átment a községi iskolába, Makkai Márton megmaradt kántornak, „kapván 100 forint fizetést a jövő év szeptember 1-ig” (valószínűleg más járandóságokat is, mert ez kevés lett volna). Mivel tanította az éneket az állami iskolában, kapott 1,5 öl tűzifát, Tóth Mózes lelkipásztor a vallástanításért megkapta a tanítói földek használatát és 1,5 öl tűzifát.

Az 1879. július 13-i gyűlésen tudomásul veszik a presbiterek, hogy „Makkai Márton énekvezér szerencsétlen véget ért”,⁸⁶ de a jegyzőkönyv nem ismerteti a halál körülményeit.

Megszűnt a felvinci református elemi iskola, kiapadt a forrásanyag is. Most már megállapíthatjuk összegezéskeppen, hogy 1663 és 1877. szeptember 1 az a két dátum, amely konkrét adatokkal és eseményekkel igazolja ezen iskola fennállását. Kétszáztizennégy esztendő ez a periódus, de lehet több is, hiszen nem tudjuk, mikor indult.

Az egyház szerepe Felvincen is az volt, hogy a keblében fogant iskolát létrehozza, munkáját megszervezze, ellenőrizze, anyagi alapjait biztosítsa, a nagy jelentőségű anyanyelvi oktatást megvalósítsa elemi fokon is. Szembetűnő az egyház tagjainak az iskolával kapcsolatos, általánosan megnyilvánuló ügybuzgósága, áldozatkészsége egy olyan időszakban, amikor a történelmi események károsan hatottak reánk, vagy amikor a helység lakosainak csak igen kicsi része tudott írni, olvasni. Elévülhetetlen érdemük van a népnevelés terén abban, hogy felkeltették a nép egyszerű rétegeinek gyermekeiben is a kulturális igényeket, és biztosították a haladást.

Felvinc iskolatörténeti helyzetének elemzésénél kiemelkedik egy földrajzi tényező, az, hogy közel fekszik a nagyenyedi kollégiumhoz, és ennél fogva közvetlenül részesült annak pozitív hatásaiból: jól képzett rektorok, szakmai irányítás, továbbtanulási lehetőség a gyermekeknek stb. Az iskola egy másik előnye a vidéki iskolákkal szemben a városi státusából származott, hiszen csak ezáltal nyerhette el „particula”-i jogát, csak így kaphatott „academica primotió”-t. Ezekkel az előnyökkel eleve kizáródott a kevésbé tehetséges, a tanítói pályán megrekedt rektorok bejutásának lehetősége, és biztosítva volt – a körülményekhez képest – jobb minőségű munka az iskolában.

Az iskola oktató-nevelői tevékenységében egyik minőségi alaptényező a tanító a maga alapos felkészültségével, rátermettségével és odaadó munkájával. A 17–18. század elemi iskoláinak nevelőiről nehéz értékelést írni a kevés forrásanyag és a munka minőségi felmérésének ritkasága miatt. Ezekben a századokban a tanulókkal szembeni követelmények is alacsony szinten állhattak, hiszen kevés ideig jártak elemi iskolába. Ezt igazolja a Maros megyei 1788-as összeírás, amikor a gyermekek két csoportját említik meg: az első osztályban az ol-

vasni tanulók (abecedarius, elementaristák), a másodikban az emlékezetből tanulók (memoriter discentes) voltak. Ez némileg arra is utal, hogy mit és hogyan tanítottak az elemi iskolában a 18. században, de ez a kezdetleges helyzet változott az évtizedek folyamán a fejlődés irányában úgy, hogy Felvincen 1872-ben már biztosan működött a négyosztályos fiú-, illetve leányiskola, de elkezdődhetett hamarabb is. Ennek a fejlődésnek – amelyre szükség volt mind az oktatói munka megszervezésében, mind az oktatás módszertani vonatkozásában – támadtak ellentéteket kiváltó következményei az egyháztanács és pedagógusok között. De a tanerők elégedetlenségének voltak más okai is. Előfordult, hogy gyakran nem kapták meg idejében a járandóságait (fa, tandíj, kepe, takarítás a lakásukban), de azért is, mert csak 1–3 évre választották meg állásaikba, s alkalmazkodniuk kellett az egyháztanács rendelkezéseihez, akkor is, ha azok véleményükkel ellentétesek voltak.

A nevelők életével és munkájával kapcsolatban megemlítendő, hogy többször találkozunk a jegyzőkönyvekben figyelmeztető megállapításokkal az oktató-nevelő munka megjavítására, de erkölcsi vonatkozású kilengésekkel csupán egyszer Makkai Márton esetében. Azonban a kétszáztizennégy esztendő alatti feljegyzésekben a pozitív vonatkozású észrevételek az uralkodók, valamint a magas szintű igények megkövetelése az egyházi vezetőség részéről, összekapcsolva a tanerők életfeltételeinek szintén magas nivójú biztosításával, az ők érdekeik tekintetbe vételével is.

A fennmaradt és idézett forrásmunkák bizonyítják, hogy a református egyház helyi elöljárói is igyekeztek mindent megtenni a megbízatásukból rájuk háruló feladatok lelkiismeretes teljesítése érdekében. Nem is rajtuk múltott, hogy az iskoláknak az egyház keretében történt megszervezését túlnötte az új igények jelentkezése, a fejlődés. Az egyházi jövedelmek nem tudták biztosítani az új igényeknek megfelelő iskolát. Tehát szakadék támadt egyfelől az új követelmények, másfelől az egyház anyagi lehetőségei között. Mindezek előrevetítik a változások szükségességét. Ezt felismerve, az állami vezetőség fokozatosan átvette az egyháztól az eddig gyakorolt szerepét. Így zárult le egy szakasz az elemi iskolák történetében, és hamarosan kirajzolódtak az új iskolák körvonalai a kapitalizmus fejlődési viszonyainak megfelelően.

Felvinci viszonylatban az átállás gyors és egyöntetű megvalósulásához hozzájárulhatott az a felismerés is, hogy az állam levett egy terhet a szülők válláról, amiért mindjárt az induláskor átírták gyermekeiket a községi (állami) iskolába. Különben az 1871-ben hozott határozat keletkezéséről volt elég idő a fontolgatásra, csupán csak a közigaz-

gatási szervek konkrét intézkedéseire várhattak a felvinciek, ami meg is valósult 1877 szeptemberében. Ezzel nagyon csökkent az egyháznak az oktatás irányában kifejtett tevékenysége, csupán a hittanórák maradtak meg a lelkipásztor részére és az énektanítás a kántor számára az állami iskolában.

A felvinci református elemi iskolában tanítottak a következő tan-
erők:

1. Lécfalvi István	1663
2. Szilosi János (június 22)	1665
3. Gálfalvi Miklós	1674–1675
4. Medgyesi Mátyás (október 31)	1675
5. Galambfalvi Zsigmond (augusztus 20)	1682–1683
6. Madarasi György (május 20)	1683
7. Szentiványi Ferenc	1686
8. Szigeti Pál	1722
9. Lévai Péter (március 26)	1727
10. Zirinyi György	1727
11. Vintzi János	1768
12. Farkas András	1771–1776
13. Deme Mihály	1776–1792
14. Deme János	1792–1793
15. Bitai Mihály	1793
16. Orbán József lelkész (fiú)	1858
17. Vintze István (leány)	1858
18. Kónya Balázs (fiú)	1865–1869
19. Makkai Márton (leány)	1866–1877
20. Derzsi Dénes (fiú)	1869
21. Derzsi Dezső (fiú)	–1872
22. Tóth Mózes lelkész (fiú)	1872–1873
23. Séra Elek (fiú)	1873–1874
24. Agyagási Sándor (fiú)	1875–1877

1982. február

Jegyzetek

-
- ¹ Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Kriterion, 1979, 43. old.
- ² Uo. 96. old.
- ³ Uo. 58. old.
- ⁴ Uo. 21. old.
- ⁵ Uo. 96, 98, 103, 105, 109, 111, 138, 143, 172, 183, 189. old.
- ⁶ *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Kriterion, 1980, 115. old.
- ⁷ *Nagyenyedi diákok* – 148, 173, 200, 203. old.
- ⁸ Uo. 74. old.
- ⁹ Uo. 74–75. old.
- ¹⁰ Uo. 138, 149, 186, 190, 191, 199, 200, 202, 203, 204, 207, 209, 212, 213, 214, 215, 222, 225, 227, 228, 230. old.
- ¹¹ Sipos Gábor: *Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig*. Művelődéstörténeti tanulmányok. Kriterion, Bukarest, 1980. 107–135. old.
- ¹² Az 1771. febr. 6-i egyházmegyei vizitáció jegyzőkönyve, 19. old.: „Méltó consideratióban vettem a szent szinodus a partialis felvinczi Schola Mester dolgát és noha látott némely okokat, melyekre nézve lehetett volna a Schola Mester Farkas Andrászt azon eclésiából dislocalni máshová, de minthogy mostan egyebütt nintsen vacantia ahová rendeltethetnék, azért még most a felvinczi eclésiába Farkas András meghagyatik, tamen conditione, hogy magát a gyermekek tanítására nézve megjobbjtsa és abban gyakorolja inkább magát mint a gazdaság üzésben, mert ha ebben magát meg nem jobbjítja, ide hátrább a Szent Partialisnak keményebb Deliberatumát vonja magára.”
- ¹³ Az 1775. febr. 22-i gyűlés jegyzőkönyve. 104. old.: „A felvinczi Mester Farkas András Betzében és Betzei Mester Deme Mihály Felvinczre disponáltatott.”
- ¹⁴ Az 1877. jan. 17-i vizitációs jegyzőkönyv (oldaszám nincs ezentúl): „Schola Rector Michael Deme. Nulla difficultas.”
Az 1779. jan. 17-i vizitációs jegyzőkönyv: „Rector Schola Michael Deme.”
Az 1785. febr. 15-i vizitációs jegyzőkönyv: „(...) ludimagister Michael Deme.”
Az 1786. febr. 7-i vizitációs jegyzőkönyv: „Schola Magister Michael Deme.”
Az 1789. febr. 11-i vizitációs jegyzőkönyv: „Ludi Magister Michael Deme.”
- ¹⁵ Az 1790. jan. 18-i vizitációs jegyzőkönyv: „Rector Michael Deme.” „A T. L. Miniszter hivatalában dicséretesen jár el, úgy a mester is szép oskolát tart. Fiu Nr. 35. Leány Nr. 18.”
- ¹⁶ „Az Oskola Mester is jól folytatja Templom-beli Sz. szolgálatját, de az idő mosto-
hasága miatt most igen kevesen vagynak ilyen népes Eklézsiának a Tanuló Gyer-
mekek u.m. 38 Fiu 11 Leány Gyermekek. Intimálja azért a Sz(ent) Vizitatio
Atyai-képpen az Eklézsia tagjainak, hogy a Tanulásra alkalmas Gyermekeket
az oskolába felküldjék.”

- ¹⁷ Az 1793. év böjtfő havának 4. napján felvett jegyzőkönyv szerint „...skola Mester Deme János Ő Kelme(...)” „(...) az oskola mesterre nincsen semmi panasza az Ekklesiának, jollehet már négy hónaptól való gyengélkedése miatt a gyermekek szenvednek.”
- ¹⁸ Az 1794. év „Böjt elő Havának” 21. napján felvett jegyzőkönyv szerint. „Oskola Mester Bitai Mihály Ő Kelme(...)”
3.§ „A Schola Rector is ki vévén egy kevés neje béli mint egy két Hétiig tartott gyengeségét, mind Templom-beli fő szolgálatját, mind az oskolában való tanítását jól még eddig jól végzi. Habár egy a Ms. Consistorium Tagjai közül azt panaszolja, hogy a Vinczi Ekklesia Oskolájában lévő Gyermekek Diákul nem taníttatnak. Válasz. A Rectornak elrendeltetik, hogy amely Gyermekek iránt a szülőktől jelentést vészen, hogy azokat fejebb való oktatásban is kívánják vinni, azokat Deákul is tanítsa, a minthogy jó szívvvel kötelezi is magát.”
- ¹⁹ Az 1795 Böjt elő Havának 8. napján „(...) az oskola Mester azon képpen intetett, hogy a szorgalmasan tanítást és a gyermekekkel való dajkázkodást el ne mulasztja.”
- ²⁰ *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Kriterion, Bukarest, 1980. 110. old.
- ²¹ Uo. 110. old.
- ²² Az erdélyi reformált Anyaszentegyház névkönyve 1867-re, II. rész, 8. old.: „A nagyenyedi egyházmegye 1778 előtti állásáról, mikori alakulásáról nincsenek adataink; ezen évben pedig állott a következő részint Alsófehér, Küküllő, Tordamegyében, részint Aranyosszékben és Fogaras vidékén fekvő egyes egyházakból: 7-ik Felvincz.” 24. old.: „E mezőváros tiszta magyar és székely elemből áll, egyike legrégebbi egyházainknak s 1750 előtt hosszas ideig csupa reformátusokból állt s más felekezetűeknek nem is volt itt temploma.”
„1842-ben külön fiúiskolatanítói hivatalt állított fel az évek során tetemesre növekedett magtár-alapból egy a templom mellett levő kőházas telket vásárolván e célra néhai gróf Teleki Ádám özvegyétől, Farkas Karolina úrnőtől.”
- ²³ Orbán Balázs: *Székelyföld leírása*. V. kötet, Pest, 1871.
- ²⁴ Emlékirat a helyi lelkészi hivatal irattárában: „Valószínűleg azon két dűlás alkalmával, melyet ezen város 1644-ben a tatároktól s a Rákóczi forradalomban a labanczoktól szenvedett, a mikor a templom is mindig elpusztított. Ezen időkből származnak azon nagyméretű ember csont tömegek is melyek a templom alatt s a templom körül a czinteremben a földben halomszámra találhatók. Mondja a szájhagyomány, hogy az 1644-i tatárdűláskor a nép nagy tömege az imaházban keresett menedéket, melynek várszerű kőkerítése védelmül tekintetett, azonban a tatár-csordák meggyőzték őket, s a ki odamenekült, az utolsó gyermekig mind felkoncolták, innen származik a sok embercsont. A kik előre elmenekültek, csak 6 év múlva kerültek vissza, számszerint 35 család, mely alatt Vincz egy kietlen sivataggyá változott.”
- ²⁵ Csetri Elek utal rá: *A régi Torda nevezetességeiről*. Művelődés, 1971. 6.sz. 27. old.: „(...)először Castaldo zsoldosai (1551), azután Basta martalócai (1602), majd Tiege osztrák generális dán ezredei pusztították el (1706-ban).”
- ²⁶ Az erdélyi reformata Anyaszentegyház névkönyve 1858-ra, 7. old.
- ²⁷ Az erdélyi reformata Anyaszentegyház névkönyve 1859-re, 7. old.
- ²⁸ Lásd a 22. jegyzetet.

- ²⁹ Az erdélyi reformált Anyaszentegyház névkönyve 1867-re, 24. old.: „A magtár-alap 1836-ban jött létre Felvinczen.”
- ³⁰ Emlékirat a református templomtorony gömbjéből: „1858-ban letéetett egy 113 frtból álló alap ref. iskolai célra, szintén a hivek adományából, s ma már 8000 frtra nötte ki magát, noha 1877-ig 6 éven át évi 200 frtal segítette már az iskolát.”
- ³¹ Az 1866. febr. 18-án felvett tanácsgyűlési jegyzőkönyv, 35. old.: „fiu tanító, Kónya Balázs panaszolja, hogy a múlt évi fizetéséből még jelentékeny hátrálék van, s kéri annak mielőbbi beszedeése iránt intézkedni.”
- ³² Az 1866. febr. 25-én tartott tanácsgyűlési jegyzőkönyv, 39–40. old.: „Az építkezések megvizsgálására kiküldött bizotmány jelenté, hogy az egyházi közösségre nézve szükséges és még ez évben végrehajtandó építkezéseket megvizsgálta, s ezeket a következő rendben terjeszti elő az egyház községi tanáts eleibe tárgyalás és elfogadás végett.”
- 1.pont: „A papi és kántori telkek közé állítandó közkertnek, úgy a papi és eclézsia zsellértelke közötti közkertnek, a tanítói telek körül megjavítandó és végre az eclézsia zsellértelkei körüli kerítések felállítását.”
- 2.pont: „Miután az egyházközség pénztáráról 1865-ig évben vezetett számadás szerint, nem különben a folyó évi jövedelmek számba vétele után úgy tünik ki hogy az egyház község nagyobbyszerű építkezéseket is tehet, tekintettel arra hogy az egyházközségnek 40 000 kiegészített téglája vagyon. Czélszerűnek látja a bizotmány a már részben felépített iskola és fiu tanítói laknak még ez évbeni tovább folytatását.”
- ³³ Az 1866. ápr. 22-i tanácsülés írásai, 50. old., 31. pont: „Gondnok atyánkfia tudatja, hogy a célba vett oskola ház tovább építettése tekintetéből Enyedről kijött kőműves Bereczki Ferenczel az egyességet a kőműves munkákra nézve egy általa össze hívott bizotmány által megtétette, egyuttal a lett egyezményről röviden értesíti az egyház megyei tanátsot az ez utánni teendő egyességek, úgy az építettés felügyelete tekintetéből egy több tagból álló bizotmányt kinevezni(…)” 32. pont: „Gondnok atyánkfia előterjeszti, hogy mielőtt a célba vett építés kezdetét venné a régi tanítói ház onnan elbontandó s az alatta levő kő az új épület fundamentumába leendő felhasználtatás végett kiszedendő. E tekintetből felkéri az egyházmegyei tanátsot határozni a felett hogy a ház úgy mint vagyon eladassék e vagy elbontatván abból az anyagok az építéshez felhasználtassanak. Ugy szintén a iránt is, hogy a régi tanitói ház alatt levő fundamentum el bontására az egyház községi munka ereje felhasználtassék e?”
- „Miután a folyamatba indult építéshez állás és egyéb czélokra több faanyag kívántatik s annak rövid idő alatti beszerezhetésére semmi kilátás nintsen a meglévő tanitói ház anyagai ezen célra pedig felhasználhatok, annál fogva annak ahoz értő mesteremberekkel teendő elbontására határozottatott s annak elintézésével az építettő bizotmány bizatott meg. A tanito ház alatt levő kő fundamentum elbontására, mint hogy a megyének különben is elég kiadásai vannak, az egyház közönség járuléki közmunka tétele felhasználásával határozottatott elbontattni A régi oskola ház ajtoi ablakai s egyéb használható részei annak idejében nyilt árverésen eladandok lévén. Kántor Makkai Márton...”(55. old.)

- ³⁴ Az 1866. május 22-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve: 57.old., 46. pont: „Gondnok atyánkfia tudatja, hogy az építendő új tanítói ház fedélzetének megkészítését Borbély Pál felvállalni szándékozván itten megjelent, kéri ezen ügyet tárgyalás alá venni. A követelés igen magos lévén jelenleg egység létre nem jöhetett.” Az 1866. jún. 24-én tartott tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 60. old., 51. pont: „Gondnok atyánkfia tudatja, hogy az egyház község által vetetett 40 000 téglából felemenyiség maradt meg a folyamatba levő építéstől, s miután több felől felszollitott a téglák eladására kéri elhatároztatni, hogy a megmaradt téglák eladattatik és mimodon és árban. ...Ezernek ára 11 forint az az tizenegy osztrák forintban állítatott meg”...
- ³⁵ Az 1866. okt. 28-án tartott tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 55. pont, 61. old.: „Olvasztatik az egyház körüli Esperes Nagytiszteletű Basa Mihály Úrnak folyó évi Október hó 25-éről 396 számú körözüvénye melynek: (...) 7-ik pontja Az iskola beállításának ideje eljövén November 20-ig beállítandó és a tanítás megkezdendő. Tudomásul szolgál.”
- ³⁶ Az 1867. ápr. 23-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 81. old.:
37. pont: „Gondnok atyánkfia előterjeszti, hogy a jelenlegi fiú tanítónak 3 évi szerződési ideje kitelendő lévén felhívja az egyházi tanácsot ez ügyben tanácskozni s különösen az iránt, megkívánja e ezen tanítót továbbra is tartani vagy más kíván választani.”
- ³⁷ 1867. jún. 16-i közgyűlés jegyzőkönyve, 83. old.:
40. pont: „Miután az egyház község a fiú tanítót csak is 3 évre választotta s annak ideje a közeljövőben lejárandóban van, az egyház pedig a mostani körülményei között a fiú tanítói állomást egyelőre még állandósítani nem kívánja, annál fogva egy felől választási joga fenntartása tekintetéből, másfelől pedig mivel a szerződésileg kikötött határidő is telendően van, elhatározta, hogy a tanítói állomásnak megint 3 évre leendő ideiglenes betöltésére pályázat nyitassék, mely pályázattól a jelenlegi fiú tanító sem záratik el.”
- ³⁸ Az 1867. július 21-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 88. old.:
48. pont: Basa Mihály esperes közli, július 6-i dátummal Nagy Baczonból, hogy a tanítói állás betöltése végett a tervbe vett pályázati hirdetést nem engedélyezi. Ezért a következő fölterjesztést tette:
„A felvinczi ev. ref. egyház megye midőn a fiú tanítói állomást áldozat által létesítette, az alkalommal azt is megállította, hogy a tanítót felsőbb felügyelet mellett szabadon választhassa, s egyúttal meghatározta azt is, hogy a választandó tanító irányában minő kötelezettséget vállal magára. Legközelebről a tanító irányában kötelezettsége három évre terjedvén, úgy hiszi az egyházi tanács hogy ezen kötelezettsége idő elteltével a választás általi jogának gyakorolhatása se az egyházi törvényekkel, sem pedig tudunkkal az e tárgyban szabályrendeletekkel nem ellenkezik legalább ilyenek létezéséről az egyház tanács mit sem tud. Éppen ezért igen érzékenyen hat a szoban forgo választási jognak a fenn tisztelt rendelet általi megsemmisítése, mert midőn joga van az egyház községnek általa fizetett papját és mesterét szabadon választani – úgy hisszük, hogy tanítója választhatóságától sem zavartathatik el, vagy tán meglehet, hogy a nép tanítókat illetőleg az újabb időben vannak egyház községi tanácsuk előtt ismeretlen rendeletek. Éppen ez okból a nagytiszteletű Esperes úrnak fenn idézett válasz irata folytán, tisztelet-

tel kérjük méltóztassék a tanítói állomásra vonatkozó és az idézett betilto határozat alapját képező szabályrendeletet velünk közölni, hogy a már czélba vett választás keresztül vihetésében folyó évi Augusztus 4-én (...).”

³⁹ Az 1867. okt. 6-i közgyűlés jegyzőkönyve, 91. old.:

58. pont: „Olvastatik a Méltóságos Püspök urnak 52. számú feliratunkra tett határozata a tanító választás tárgyában. Határozata. Miután a felvinci fiu tanítói állomás 1848 előtt let létesítése alkalmával academica primotioju restiriagnak volt alakitva s a tanitói állomás 3 évre papjelöltekkel tölthetett be, s ezen gyakorlattal csak is a szükség parancsolta kényszerűség tett eltérést, az egyházi közönség a közelebbi időkben, s ezt is azon okból, mivel az egyház anyaga nem állott azon helyzetben, hogy fiu tanítóját kellőleg elláthassa egy felől, de más felől azon körülmény is közbe jött, hogy 1849-ben innen papjelöltet nem kaphatott, annál fogva ohajtván az egyház közönség a fiu tanitói állomást örökös tanítóval, hanem csak 3 évre terjedő kötelezettségűvel betölteni határozottatott. A Mts. Püspök úrhoz egy követség t. Toth Mozes úr elnöklete alatt Magyar Pál, Szilágyi István és Magyar György személyekben, kik eszközöljék ki, hogy a tanítói állomás 3 évre tölthessék be.”

⁴⁰ *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Kriterion, Bukarest, 1980. 114. old.:

„Papok, mesterek választása a reformáció óta az egyházköztség kiváltságai közé tartozott. A XVII. sz-i forrásaink arra utalnak, hogy a faluközösségek igényeinek figyelembevételével a pap fogadta meg a skolamestert(...)” „(...) Mária Terézia 1779-es tiltó rendelkezése szüntette meg, de a faluközösségek ragaszkodtak továbbra is.”

⁴¹ Az 1867. okt. 20-i közgyűlés jegyzőkönyve, 92. old.:

59. pont: „Tiszteletes úr, mint a Mlts. Püspök úrhoz kinevezett bizotmány elnöke tudatja, hogy Kolozsvárt megjárták, de a küldetés tárgyában semmit sem végezhettek, mert a Mlts. P. úr Bécsbe volt. Felhívja a közgyűlést e tárgyban további határozata megtételére s különösen a nevelői ügy iránti intézkedés tételre.” Határozat. „Az egyházi közönség jelenleg is ragaszkodik a folyó hó 6-án 58 szám alatt hozott határozatához minek folytán a bizotmány utasíttatik a lehető rövid idő alatt a Mlts. Püspök úrhoz bemenni, s küldetésében eljárni, s hogy ezen ügyet annál célirányosabban elintézhesse, elhatározottatott az oskolai alapítvány kezelésével megbizott Elnököt felkérni az iránt, hogy nem lenne e hajlandó az oskolai alapítvány az alapszabályok értelmében a fiu tanító fizetéséhez évenként legalább 100 f.o.e. járulni – s ezen vélemény , illetve határozat bevétele után a szerződési levél megkésztettvén adassék a bizotmánynak a püspök úrnál leendő bemutatás végett. Addig is pedig, mig ezen ügy eldölne, a nevelés iránti mulasztásból eredő felesleg kikészítése tekintetéből megbizatik az egyházi előljáróság, hogy a kár a jelenni tanítóval vagy ha az nem akarna mással is egy évre a jelenni fizetés mellett szerződjék és intézkedjék, hogy a tanítás kezdetét vegye.”

⁴² Az 1866. okt. 28-án tartott tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 63. old.: 56. pont:

„Gondnok atyánkfia tudatja, hogy a papi telken az oldalba lévo pincze mely jelenleg még jó állapotban van ha ki nem igazittatik, tökéletesen össze megyen s ez által az egyháznak tetemes kár okoztatik, de más felől az oskola által beszedendő nagyobb mennyiségű bor elhelyezése is igényli a szóban levő pincze kijavítását annál fogva felkéri az egyház megye tanácsát ez iránt határozni – úgy szintén az

íránt is hogy ezen pincze az oskolai alapítvány használatára átengedtessek e és a reparatio honnan fedeztessek. Miután a szóban lévő pincze az egyház tulajdonához tartozik s annak romba hagyásával az egyház tetemes kárt szenved. Annak az egyház költségei mielőbbi kiigazittatása elhatároztatik s annak elintézésével gondnok atyámfia bizatik meg. Egyuttal felhatalmaztatik azt az oskolai alapítvány használatára átengedni.”

⁴³ Lásd a 42. számú jegyzetet.

⁴⁴ Az 1866. okt. 28-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 63. old.: 55. pont: „(...)Végre az oskolák beállása ötletéből, miután tapasztaltatott hogy leány tanító Makkai Márton a leány oskolába fiukat is járat fel, a kik inkább csintalanságot követnek el, mint sem tanulnának, s töllök a leány gyermekek is semmi illedelmet nem tanulnak. Miután éppen ezen elvből építetett az egyház külön fiu és külön leány oskolát s látta el azt külön tanítóval, hogy a fiuk a leányoktól merőbe elkülönítve legyenek, annál fogva minkét tanítónak felelőség terhe alatt meg hagyatik hogy sem a fiu oskolába leány gyermeket sem a leány oskolába fiu gyermeket be fogni ne merjenek.”

⁴⁵ Az 1867. június 10-én tartott tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 82. old.: 38. pont: „Gondnok atyánk fia tudatja hogy az oskola javára a felvinczen működött szintársulat által egy előadás tartatott, melynek jövedelméből 5 f. 64 kr. összeg gyűlt be, ennek hova leendő fordítása íránt hivja fel az egyházi tanácsot. A begyűlt 5 f. 64 kr. adassék a tiszteletes Urnak, ki felkérte az irt összegből a fiu oskola számára szükséges kézi könyveket megvásárolni, annak idejében az eredményről az egyházi előjáróságot tudatosítván.”

⁴⁶ Az 1869. május 30-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 110. old.: 20.pont: „Vannak az iskolába járt gyermekek között olyanok, a kikért a szülői vagy nevelői a szegénységök miatt a tanítási díjat nem tudják fizetni. Határozat. Kifizeti az egyházközség Gagyfi Ferenc fiáért 1f. Szász Istvánné fiáért 70, Kóbori József fiáért 70 és László Ferencné fiáért 1f.40 krajcárt.”

⁴⁷ Az 1869 nov. 15-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 114. old.: 33. pont.: „Fahiány miatt a gy(ermekek) hazaküldettek az iskolából. (A gondnok) kéri a fát az egyházi emberek számára, valamint a mindkétnemű oskola számára.”

⁴⁸ Az 1869. dec. 19-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 115. old.: „A tiszteletes úr figyelmezteti a consistoriumot, hogy úgy a fiu, mint leány oskola számára anyakönyv szükséges. Beszerzéssel megbizzák a tiszteletes urat, az egyház költségén.”

⁴⁹ Az 1870. január 8-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve. 118. old. 2. pont: „Az egyházi tanácsnak tudomására jutott, hogy énektanítás a fiuiskolában még nem folyik, a tanítás általában hiányos. Határozat.

I.fiu tanító t. Derzsi Dénes urnak

II.leánytanító és énekvezér t. Makkai Márton urnak

Értésére esvén az egyháztanácsnak, hogy mindkét oskolában a tanítás hiányosan és nem a törvény szellemében folytatodik. Miután a népiskolai közoktatás tárgyában kelt XXXCIII. törvény III. fejezete II.§-a felekezeti oskolák felett a rendelkezési jogot mind a tanítási rendszer mind a módszer íránt aza illető képviselőlet jogkörében hagyta, s miután a felvinczi ev. ref. egyházlözségben létező felekezeti mind két nemen lévő oskolába járó növendékek célirányos neveltetése részint mint szüléket, részint mint egyházi előjárókat a legközelebbbről érdeklí a felett

kellőleg örködni a legelső teendői közé sorozta. Ezért a tanács a következőket határozta el:

I. Mindkét iskolában a tanítando tárgyak sorozatát azon rendben fogadja el az egyházi tanács, a mint az a XXXVIII. t. cz. III. fej. II. § 3. p. elő van írva és azoknak tanítását mind a fiu, mind a leány tanítónak, tekintettel a tanoncok képességeire, kötelességévé teszi. Tekintettel pedig arra, hogy a növendékek egyes tantárgyakban kellő képesítést nyerjenek és tekintettel a tanulók képességére, a tantárgyak tanítását a következőleg állapította meg:

a) A vallást és erkölcsant mindkét iskolában tanítja fiu tanító Derzsi Dénes úr – a leány iskolában minden héten szerdán és szombaton d.e. 9–11 óráig – a fiu iskolában minden hétfőn és csütörtökön d.e. 9–11 óráig.

b) Az éneket pedig mindkét iskolában tanítja énekvezér és leánytanító Makkai Márton. A fiu isk. minden héten szerdán és szomb. d. e. 9–11 óráig – a leány isk. pedig minden hétfőn és csütört. d. e. 9–11.”

„A többi tantárgyak pedig mindkét iskolában a további intézkedésekig az érdekelt tanító által, az ő czélszerű beosztása mellett taníttassék, hogy a törvény szabályainak elég tétessék. A tanítási időszak felvinczi ev, ref. egyházra nézve is 9 hónapban tartatik meg. Az 1870ik évi rendes vizsga az első folyó évi mártius 27-én és a második junius 26-ra határozatott. Miről tanító urak szigorú alkalmazkodás végett felszólíttatnak.”

⁵⁰ Lásd a 49. jegyzetet.

⁵¹ Lásd a 49. jegyzetet.

⁵² Lásd a 49. jegyzetet.

⁵³ 1870. jan. 23-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 120. old. 4. pont: „Olvastatik fiu tanító Derzsi Dénesnek és leány tanító Makkai Mártonnak az egyháztanács folyó évi január hó 8-án kelt és mindkét tanítóval közölt határozatára beadott nyilatkozataik. Az egyházi tanács az e tárgyban határozatához ragaszkodva annak azonnali foganatosítása végett az Esperes urhoz fel írást intézni határozatott.”

⁵⁴ Az 1870. márc. 20-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 124. old. 15. pont: „Előterjesztetik leány tanító Makkai Mártonnak 1869 junius havában tett kimutatása a múlt év tandijakat be nem fizetett leány gyermekekről – s kéretik azon hátráléknak az eclésia cassájábóli utalványozása. Az egyházközségi tanács ez uttal a kérvénynek helyet adva utalványoz: Bartha Sára részére 1 f. 40 kr. Farkas Julia részére 70 kr. Forró Julia r. 70 kr. Gagyi Sára r. 70 kr. Nagy Sára r. 70 kr. Salánki Klára r. 70 kr. Varga Anna r. 70 kr. Német Mimi r. 70 kr.”

A 1870. márc. 31-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 125. old.: „Egyház tanácsnak e tárgy határozatához ragaszkodva a tandijelengedés iránt folyamodók részére engedélyezi azt, a többieknek díj fizetés iránti megintését határozván el. E szerint engedélyben részesülnek Szöcs József, Damó János, Domokos András, Damó Julia György, Bartha Sára, Bajer Berta, Szöcs Sára, Forró Julia, Kóbori Julia, Takács Anna, Tharkó Julia.”

⁵⁵ Az 1870. nov. 6-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 153. old. 59. pont: „A fiu és leánytanítók jelentik, hogy fa nem léte miatt az iskolázást nem folytathatván a gyermekeket haza bocsátották. Bár 6 öl fánk a csesztvei erdőn meg van véve, miután azonban haza szállítása a sár miatt lehetetlen, határozatba megy 10 kurta ölnek a felenyedi erdőbeni vétele; szállítása pedig olyformán eszközöndő, hogy a

fa felenyedre szállitando be fizetés mellett s onnan az eclésia rendiben haza.” Az 1870. dec. 1-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 156. old. 65. pont: „Elnök atyfia a fiu és leány tanítók jelentése alapján előterjeszti, miszerint fahiány miatt az oskolák még mind szünetelnek. Az egyház tanács hivatkozva idei November 6. 59. számú határozatára Gondnok atyfiát komolyan felhivja határozatainak lelkiismeretes telyesítésére, s a tüzi fának azonnali beszerzésére.”

Az 1871. jan. 29-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 166. old. 8. pont: „Kérdés tétetik az oskolák mikénti fütése iránt. Tekintve az egyház községnek terhes kiadásait, az oskolák egész téli fütését az egyház község nem birhatja annál fogva el határozatit, hogy minden oskolába járó gyermek fára fizessen 20 krt. a mit az illető tanító urak a gyermekektől szedjenek bé s avval a számado egyházfi közbe jöttével fa szereztessék be.”

⁵⁶ Az 1872. ápr. 7-i jegyzőkönyv (tanácsgyűlés), 189. old. 19. pont: „Szóba hozatván ezután az mikép a tanító urak a hivatalos tanórákat talán azok nem ismeréséből nem tartják meg, s a gyermekekkel testületileg a reggeli és estvéli isten tiszteletet nem látogatják. Határoztatik: miként jövőre tekintet nélkül arra, hogy hány gyermek jár fel és gyűlt össze az oskolába a hivatalos tan órákat télben reggel 8 órától 11 óráig, nyárban 7–11 óráig, délután mindég 2–4-ig személyesen tartoznak megtartani, – azokon folyton jelen lenni és tanítani nem mind eddig történt a tanítást a nagyobb gyermekekre bizva, részükről egyedül a felügyeletet s kikérdést gyakorolni, s e mellett úgy a reggeli mint estéli isten tiszteletre a gyermekeket testületileg elvezetni.”

⁵⁷ Az 1872. ápr. 14-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 192. old. 28. pont: „Interpellatit jelentenek be ezután fiu és leány tanítók az egyház tanács f. évi 19. határozatával szemben – s azt indokolni kezdik a legilletlenebb modon. Interpellálok szemérmetlen és minden tiszteletet és illemt sértő fellépése a lehető legnagyobb resenzust keltvén, kemény dorgálások között visszautasítottak, s a neheztelt határozat indokául szolgált botlásaik – hibáik, kihágásaik és mulasztásaik egyenként felsoroltatván, szigoru feddés után magok megjavítására figyelmeztetnek, ellen esetben a további következményeket magoknak köszönik.”

⁵⁸ Az 1872. máj. 5-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 193. old. 30. pont: „Közöltetik az egyház tanácshoz intézett felhivása a felvinczi ev. ref. népnevelésnek az egyház tanács részéről szigorúbb felügyelet – ellenőrzés – és egyéb szükséges intézkedések utján előmozdítása tárgyában. Miután a fel hívásban foglalt észrevételek alaposága iránt a consistorium igen szomorú tapasztalatokat tett: annak eleget tenni a maga részéről szoros kötelességének tartja. Éppen ezért: a tan óráknak a tanító urak általi megtartása tárgyában folyó évi április 7 és 19 sz. alatt hozott határozat kapcsában kimondatik: hogy nyárban a templomozás reggel 6 orakor tartatván, – erre a tanítók az össze gyűlt gyermekeket elvezetvén, az isten tisztelet végeztével, 7 orakor megkezdődik a tanítás s 8 orakori 10 perc szünettel 9 ig tart, 9–10 szünet, 10–11 megint tanítás; valamint dél után 3–5ig s ezen órák alatt mindég kötelesek a tanítók az oskolában lenni. A délutáni templomba járás alól a gyermekek felmentetnek.”

„Ezzel kapcsolatban a tanköteles gyermekek névsora összeállítatván – az az illető tanítókkal közöltetni határoztatik, s azok ki jegyezvén a feljárókat – a többiek feljárásra szorítása iránt a városi előljároság megkerestetik. Egyuttal a gyermekek

feladása iránti határozat a kathetráról ki hirdetendő s a tan kötelesek szülőivel az egyházfiak által személyesen is közlendő. A tan eszközök fokozatos alkalmazásba vétele iránt a tanító urak felhivatnak, a mely ötletből a ki küldött taneszközök leltározása és a tanító részerei hivatalos átadásra az egyháztanács az előljároságot meg bizza.”

31. pont: „A szegény gyermekek tandijának kérdése hozatván ezután szóba. Miu-tán az egyház tanács eddigi határozatai előtt mondották ki azt, hogy szegény gyermekek tandijai – amennyiben azok szorgalma és előmenetele indokolja – az egyház pénztára által hordozandók. A szülők vagyoni minimuma, mely alól tandij elengedés nem eszközölhető következőleg állapítatik meg: Tandij elengedésben részesülnek azon gyermekek, kiknek csak özvegy anyjok él, ha ezek a harmadik osztályban képeznek – továbbá tekintet nélkül a nemre a negyedik osztályban képezők gyermekei, ha a képezők egyszersmind napszamosok.”

37. pont: „Megjelenik ezután fiu tanító Derzsi Dénes, s kijelenti hogy neki nincs órája már pedig a fentebbi határozatnak az órarend megtartásában, hogy eleget te-hessen arra okvetlenül szüksége van – kéri az egyház tanácsot a fiu iskola számá-ra egy órát vetetni.”

⁵⁹ Az 1871. febr. 5-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 167. old. 10. pont: „Olvastatik vá-rosi jegyző Sebestyén Aron úr 1871–91 szám alatti felhívása a felnőttek oktatása tárgyában, felkérve abban Elnöklő tisz(tele)es. urat iskoláinak e célzrai meg nye-rése iránt. Az eszme nagy helyesléssel találkozik, s egy oly irányu válasz adása határoztatik, hogy bár ez irányban községi beavatkozást láttunk volna leg célzra vezetőbbnek, de keblileg is sietni fognak az eszmének testet adni s e célzból egy az egész városi intelligentiából mielőbb összehivando értekezletet tartani.”

⁶⁰ Az 1872. május 25-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 198–201. old. 40. pont: „Fiu tanító Derzsi Dénes lemondása ötletéből elnök afia fel hívja az egyházi község ta-nácsot a pályázat ki hirdetése végett a szerződvény pontjainak újboli át vizsgálá-sára, s annak alapján e hó 26-án ki hirdetett és egybe hívott egyház községi gyűlés elibe terjesztendő javaslat felett tanácskozni. Az 1868 Sept. 13-án kelt díj levél pontozataira nézve következő modosítás hozatik javaslatba.

1 ső pontra nézve a kalangya kepe miután változás állott be a kalangyát fizető ke-pézők között 50–60 kalangyára teendő a melynek pénz értéke mintegy – 110 fr.
2 ik pont a vékások 40–50 vékára teendők melynek értéke mintegy 40 forint.
a 4 ik Három öl tűzifa, mely ha erdélyi szokás szerint a vidéki erdőből szereztetik be, azon módon a mint leváगतott, ölbe rakatik egy öl szélesség és egy öl magas-ságban fog ki szolgáltatni, – hogyha pedig száraz hasogatott fában szolgáltatik ki azon esetben egy bécsi öl száraz fa az előbbinek egy ölnek felel meg – mindkét esetben értékesítve 40fr.

a 7 ik a tanítási díj téli időnyre minden egyes tanoncztol 1 frt. a nyári szint annyi. A szegénységök miatt fizetésektelennek ítélt gyermekektől tanítási díj nem fi-zettetik. 70 frt.

a 8 ik pontra nézve, oskolai alapitto bizotsághoz át írás teendő a fizetés javítás ér-dekében s annak határozatához képest ki egészittendő ezen iratban egyúttal a Cántor fizetése javítása tekintetéből, felhivando az iskola alapító közönség az iránt, hogy a tanítói fizetésekre jelenleg fordítható pénz összeg iránti nyilatkozatát tegye meg.

II ik részre nézve. I ször A tanító köteles téli és nyári időben, tekintet nélkül arra, hogy nyárban tán kevesebb számmal járnak az oskolába a gyermekek szorgalmasan tanítani a szünidőre s a tanórákra nézve magát az egyház tanács határozatához alkalmazni, a tanoncok képességeihez képest a főbb tanodákbeli elemi osztályok tantárgyai az 1868 XXXVIII. t. cz. ben elő írt tárgyak ugyszintén az egyházi elöljáróság által megállapított utasítások szerint a gyermekeket oktatni. a 4 ik pont második tétele így modositando – azon esetre nézve, hogy az illető tanító magát tájékoztassa, az egyház köteles a bekövetkező választást megelőzőleg három hóval tudatni, hogy a választási jogával élni kíván. Azon esetbe – mit az egyház közönség sem kíván – ha a tanító köteleesség mulasztás, erkölcstelen vagy botránys maga viselete által magát ezen állomásra méltatlanná tenné, a fenn álló egyházi törvények értelmében is azok szabályai szerénti eljárás utján a szerződési idő lejárta előtt is bármikor időközben is elbocsáttatni joga lesz az egyháznak.

5 ik Az épületek minden nemű felszereléssel, a tanítás céljából át adandó kézi könyvek s más taneszközök átadási iromány mellett adatni át, elmenetelekor azok alapján köteles számba adni, az idő viszontagságai és rendes használás által okozott károk, romlások tekinteten kívül fognak helyezettetni. Pályázatra bocsáttatnak papjelöltek, legalább II od osztályu egyházban lévő papok.”

⁶¹ Az 1872 júl. 21-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 201. old. 41. pont: „Közöltetik elnök afia által a consistoriummal, miként fiu és leány tanítók fizetéséhez hozzá járulás végett meg keresett oskolai alap igazgatóság úgy a fiu, mint a leány tanítók részére jövőre 100–100 forintot ajánlott fel, minnek folytán az e szerint kiegészített szerződési tervezet alapján kéri a pályázat megtétele iránt intézkedni. A pályázat kihirdetésének ki eszközlése iránt a tervezet felterjesztendő a n.t. Esperesi hivatalhoz.”

⁶² Az 1872. aug. 16-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 202. old. 44. pont: „Közöltetik az egyház tanácsal mikép a múlt ülésből 41 sz. a. ki hirdetés végett felküldött pályázat nem tétellett közzé a valósággal megegyező kép, a mint hogy összesített az egész fizetés 420 frba, lakásrol semmi említés nincs, holott csak kényelmes lakáson 488 frra megy a legmérsékeltebb számítás szerint a fizetés. Minthogy valószínűleg a n.t. Esperes úr vonta ily rövidre össze az egyház köség hátrányára a ki hirdetés, elhatároztatik egyenesen a méts. Püspök úrhoz küldeni fel a megállapított szerződési tervezetet, s meg kérni annak teljes kihirdetésére a mint következik.”

⁶³ Az 1872. szept. 15-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 205–207. old. 48. pont: „Közöltetik az egyháztanácsal tisztelendő esperes Basa Mihály úr átirata, értesítve, hogy a felvinczi fiu tanítói állomásra a pályázati határidő f. hó 10-én lejárván annak eredményéül csak harasztosi tanító Pap Dávid jelentkezett, s fel hívja az egyház tanácsot nyilatkozni, hogy ezen eredménnyel megelégszik e – vagy egy más pályázat közzé tételét kívánja? Az egyház tanács jól lehet a pályázat eredményével éppen nincs meg elégedve, de későnek látván az időt, hogy egy új pályázat eredményét megvárja: miután értesült arról, hogy Séra György M.Láposi tanító és mester, kit a tanítás terén egy hosszas élet sikeres eredménye ajánl, ajánlkozott a felvinczi ev. ref. fitanítói állomást csak egy évre is elfoglalni; elhatároztatik az újabb pályázattal felhagyva – egyenesen Séra György afiát hívni fel a pályázati

hirdetményben közét tett fizetés mellett ezen állomás egy előre egy évig lenni elfoglalására, ha ugyan az egyházi köz gyűlés és egyház tanács ezen elhatározását magáévá teszi; a közgyűlés megtartását az egyház tanács a következő vasárnapra teszi ki, s egy uttal elhatároztatik a n.t. Esperes urnak is tudomására hozni. Az egyház községi gyűlés jóvá hagyása után a meghívással az egyházi előljároság bizatik meg. Az elől jároság miután a közgyűlés az egyház tanács elő terjesztését elfogadta megbizatásának az alábbiakban tett eleget:

I T. cz. Séra György urnak M.Láposon. A felvinczi ev. ref. fiu tanitói állomás volt tanító Derzsi Dénes urnak lelkészszé történt meg választatásával üresedésbe jöven, azt a mai napon tartott egyházi közgyűlés a jövő iskolai évre – az az mátol számítva a jövő évi September elsejéig kényelmes szálláson kívül azzal egybe kötött frt. o.e. készpénzel együtt 488 frra összegesített évi fizetés mellett elhatározta a t.cz. uraságotnak ajánlani fel. Mire midön az ezen gyűlésben nyert megbizatásunknál fogva t.cz. uraságotat ezennel egész tisztelet telyes bizalommal meghivjuk: egyuttal felkérjük, szíveskedjen elhatározásáról minket azonnal értesíteni, – el fogadás esetén pedig az oskola be állittatása tekintetéből lehető gyorsasággal körünkbe jönni, mire ugyan a távolság miatt fuvart nem küldhetünk, de legalább részleges megtérítéséről gondoskodunk.”

⁶⁴ Az 1872. nov. 10-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 208. old. 50. pont: „Felhivja ezután tiszteletes úr az egyház tanácsot az oskola vizsgáló bizotságot meg alakítani, annyival inkább, mivel most ő a tanító, – s felügyeleti jogával nem élhet. Oskola látogatokul kineveztetnek: Magyarai Pál, Szacsvai Lázár, Balogh Elek, Magyarai Efraim, Takáts Zsigmond, Magyarai György, Szacsvai József – azon kívül az egyház tanács minden tagja megbizatik, hogy esetenként vizsgálatot tartson.”

⁶⁵ Az 1872. dec. 29-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 210. old.56. pont: „Elnök t. Tóth Mózes úr előterjeszti, hogy a tanitói állomásra a pályázatot szükségesnek látja ujolag kihirdetni. A pályázat ujolagos kihirdetése végett megbizatnak, illetőleg felkérretnek elnök Toth Mozes, Gondnok és Jegyző a fiai, hogy az egyház közönségnek 1872. május ho 25-én kelt 40. sz. határozata alapján a tanitói pályázat újabb kihirdetését mi előbb eszközöljék. Az előljároság ezen megbizatásának a következő felterjesztéssel tett eleget: Nagytiszteletű Esperes Ur! Nagytisztelendőségedhez 872 Sept. 15 én 48 sz. a. intézett felterjesztésünkben miután a fiu iskolánknál tanitói állomásra vonatkozó pályázati hirdetmény sikertelen maradt fel fejtettük hogy a be állott tanitási idő alatt sarkalva nem várhatunk egy további pályázat kétes sikeréig, hanem meghivjuk az állomásra ideiglenesen a tanitási pályán magának elismerést szerzett M. Láposi tanító Séra Györgyét. A meghivást mi meg is tettük s ő azt el fogadta, váratlanul közbe jött akadály azonban csak hamar vissza lépésre kényszeríté, s mi megint fiu tanító nélkül valánk. Ily röktönzött helyzetben nem vala más mit tennünk mint Tisztes afiát felkérni hogy egy új pályázat sikeréig a tanitást vegye kezébe és vezesse. Minthogy pedig a különböző tan férfiak felfogása szerint a tanitási rendszerek különbözők, s ugyan azon oskolai személyekben több rendszerek alkalmazása a tanoncok tiszta fel fogására zavarolag hatna, már akkor midön a tiszteletes afiát a tanításra meg biztuk, célunk vala azt egy examenig kezében hagyni, s ulyabb pályázat közzététele iránti lépésekkel ezért késénk. Nehogy azonban az időből kifogyva lehetetlenné tegyük a husvétii vizsgák utáni tanításnak egy rendes tanító kezébe tételét most

még jó előre bátrak vagyunk Nagytisztelendőségedhez folyamodni, hogy az újabb pályázat közé tétele iránt intézkedjék. Éppen ezért – a szerződési tervezetnek ide csatolása mellett melyben mint nagy tisztelendőséged látni fogja a tanítói állomás állandosításával s a pályázhatásnak az okleveles tanitokra való kiterjesztésével az előbbtől el térő igen nevezetes s reménységünk szerint a nevelés érdekének inkább megfelelő változtatásokat tettünk, egész tisztelettel felkérjük nagy tisztelendőséged, méltóztasson a pályázati hirdetőményt az abban fel sorolt részletezéssel közzé tételre a mint ezt más körözüvényeknél is tapasztaltuk, – mert meg vagyunk győződve hogy az elsőbeni pályázat nem várt sikertelenségét is legalább részben az általuk felterjesztett szerződési tervezet azon hiányos extra tanulásnak köszönhetjük, mely a valóságnak sehogy sem felelt meg. A nagytiszteletű Esperes úrnak – az ev. ref. egyház előljároság. Felvincz 10/1 872.”

⁶⁶ Az 1873. szept 15-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve: második kötet 9. old. 39. pont: „Közöltetik az egyháztanáccsal fi tanító Séra Elek előterjesztése az iskola újra elosztása – tisztasági és tanszerekkeli berendezési tárgyában.”

⁶⁷ Az 1874. szept. 27-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 33. old. 32. pont: „Közöltetik az egyház tanáccsal fi tanító Séra Eleknek a Déssi állami felsőbb leány iskolához történt kineveztetése folytáni lemondása azon kéréssel, hogy azonnal elmelessen. Bár a szerződés szerint tanító ur 3 havi előleges felmondása mellett mehetne csak el s iskolánknak ily rögtönös elhagyása által egy új választásig annak szüneteltetése kell hogy be ályon, a mi ugy a szülék, mint a gyermekek s a nevelés és tanítás érdekében egy aránt hátrányos, s bár mindezekon kívül s ezeknél inkább buzgó tanítójától nem szívesen vállik meg az egyház, tekintve azonban, hogy 3 havi hátrár idő mellett ezen kedvező állástól el esnék a tanító ur s az eclésia nem akarja egy jóra való fiatal embertől a haladás útját elzárni: a felmondás elfogadtatik; s az új választás iránti intézkedés s arra vonatkozó pályázat ki hirdetése végett M.t. Esperes ur felkéretni határoztatik...”

⁶⁸ Az 1874. nov. 8-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 39. old. 35. pont: „Tiszteletes ur tudatja mikép fi tanító Séra Elek lemondásával megürült állomásra Esp. ur által a pályázat ki hirdettétvén, annak határideje a mai napon járt le s be érkeztek a következő pályázatok:

1 Agyagási Sándoré, 2 Kováts Dénesé, 3 Váró Béné, 4 Szatmári Eleké, 5 Gyarmati Kálmáné. S kéri a választási határnap ki tűzését. Tudásul vétetvén a választás határ idejéül f. ho 15 ike tüzetik ki.”

Az 1874. nov. 15-i tanács és közgyűlés jegyzőkönyve, 40–42. old.

37. pont: „Tiszteletes ur jelenti mikép a mai napon meg ejtendő fi tanítói választásra érkezett a már bejelentetteken kívül még 3 pályázat – névszerint: Debreczeni Mihályé, 2 Balogh Gézáé, 3 és az Ujvári Jánosé s felhivja a consistoriumot a folyamodványokat megvizsgálni s az egyházi köz gyűlés elé viendő elő terjesztésben meg állapodni. A folyamodványok, azok mellékleteivel átvizsgáltatván – constatáltatik mikép a pályázat általában kitűnő eredményt mutat – mely körülmény a forradalom romjaiból új életre ébredt eclésiánkra minden esetre hizelgő. Mindazon által szigoru critica után a 8 pályázat közül különösen 4 vállik ki: az Agyagási Sándoré, Debreczeni Mihályé, Váró Béné és a Balogh Gézáé – kik a folyamodott állomásra feltétlenül alkalmasak. Tekintve azt azonban, hogy a köz gyűlésnek határozott irányt kell adni, s e végett első helyen egy jelöltnek kell

ajánlatni: az egyház tanács ismételt átgondolás után tekintettel arra, mikép Váró és Balogh – kik mind ketten 19 évesek – ez állomásra igen fiatalok, tekintve továbbá, mikép Debreczeni – bár magasabb tudományokra nézt mindnyájok közt a legtöbb kvalifikációval bír – de tanítói készütségét elméleti tanulmányokrol bizonyítványok hiányában csak egy, a Dézsi iskola előjáráságtól nyert gyakorlati oktatásra vonatkozó – különben kitűnő okmánnyal igazolja s ezek mellett tanítói gyakorlatát is igen ajánló okmányokkal tünteti ki: mind ezen tekinteteket egybevetve, az egyház tanács egyhangulag elhatározta első helyen az eclesiának megválasztás véget őt ajánlani”.

38. pont: „Ezennel az egyháztanács a templomban össze gyűlt közgyűlésre be menvén – a tárgy a közgyűlésnek elnök afia által elő adatik minek folytán Agyagási Sándor egyhangulag – a felvinczi ev. ref. fi tanítói állomásra megválasztatik.”

⁶⁹ Lásd a 68. jegyzetet.

⁷⁰ Az 1874. november 23-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve: 43. old.:

40. pont: „Elnök afia tudatja, mikép fi tanítová megválasztott Agyagási Sándor előzetesen őt arról értesítette, mikép az év vége előtt nem foglalhatja el állomását – s ezért a fiu iskola iránt kér intézkedést. Hogy a gyermekek oly hoszasan ne legyenek kénytelenek nélkülözni az oskolát – felkéretik Tiszteletes ur, hogy a tanítást ez évi időre a tanitói fizetés aránylagos része mellett vállalja el – mit is tiszt. ur ily modon elvállalván felkéretik a leány tanítóval együtt a leg erélyesebben oda hatni, hogy a gyermekek minél nagyobb számal menyenek fel az oskolába.”

⁷¹ Az 1873. július 6-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve: 1. old.:

29. pont: „Gondnok afia jelenti mikép a belső emberek szállásának közelebből szokásba vett kimeszelését miután azt helytelennek tartja beszüntette s kéri ez iránt intézkedni. Tiszteletes ur fel fejt mikép ezen a belső emberek részére telyesített javadalom nem is ezen egyház községet, de az egész reformata státust terheli. Ez most annyival kevésbé vonható meg mivel a viszonyok mindenütt változtak, s az élet terhei szaporodtak – s ahoz képest minden egyes állomásnál a fizetések is emelődtek – csak az egyházaknál nem. Az ő fizetése most is az, mi ezelőtt 15 évvel volt, sőt még évről évre apadt, s ha ezuttal ettől is meg fosztatik, rendre a meg élhetés is lehetlenné tétetik. Ennél fogva kéri a meszelést jövőre is fenntartani. Tekintve azt, hogy nem csak tiszt. ur elő adása, de mindnyájunk tudomása szerint a kepe, s egyáltalában belső embereink fizetése 15 év ota folytonosan apadóban van, s ha ez így tart, félő, hogy idővel sem kepe sem belső emberünk nem lesz – de szétmállik egyházunk is, tekintve miképp a kepe azon folytonos apadás által annyira bizonytalanná vált, hogy ma már határozott tudomásunk sincs mennyiségéről, a minek pedig tudása nem kevésbé szükséges az illetőkre mint amennyire érdekli az egyházat, – tekintve hogy a kérdésben forgó meszeletés is olyan melynek megoldása a fenn álló egyházi törvényes szabályok és létező szerződések meg tekintését teszi szükségessé: mindezeknél fogva küldessék ki egy bizottság, mely tegye tanulmány tárgyává: mi lehet a kepe ezen folytonos apadásának oka- mi által idéztetik elé ez; valyon kihalás, el szegényedés vagy a szakadások idézik elő, azt, – s ha az utobbi eset állana mi lenne és mi lehet ennek szülő oka, miben állhat a baj forrása? Ha sikerül feltalálni a baj forrását terjesz-

kedjék ki a bizottság annak orvosolhatósága és az orvoslás módszerére is, s terjeszen elé eljárásáról véleményes jelentést...”

⁷² Orbán Balázs: A Székelyföld leírása V.

⁷³ Az 1875. május 17-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve: 60. old.:

22. pont: „Curátorafia tudatván az egyház tanáccsal mikép a város az új ország ut által elvágott cantori és harangozói földekért (101–85) kárpotlásul a város végén, a csürszeg szegletén a Csüros malom helyén innen lévő szeglet kaszálot adta át az eclésiának, a miért viszont cserébe Nagy György egy alkalmasabb csürszegi nyilat ajánlott fel...”

⁷⁴ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása V.

⁷⁵ Az 1867. február 24-i közgyűlés jegyzőkönyve: 75. old.: *

1. pont: „Gondnok atyánk fia tudatja hogy az eddigi jó szokás szerént minden évben minden marhával bíró egyházi tag az egyház földjére egy szekér trágyát szokott a magáéból hordani, felkéri tehát az egyházi közönséget, hogy azt folyó hó 25, 26 és 27 ik napján kivinni sziveskedjenek. Elfogadtatik.”

⁷⁶ Az 1875. október 10-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 70. old.

45. pont: Curátorafia jelenti hogy az eclésiának a papi telkenni kassa a pap által meg töltetvén az eclésia török buzáját nincs hova tölteni.”

⁷⁷ Az 1877. március 18-i tanácsi jegyzőkönyv, 88. old.:

5. pont: „Az eclésia kaszálot helyeinek a köztemetőnek s a gyümölcsösnek hasznobérbe adása mára tüzetett ki.”

⁷⁸ Az 1876. július 23-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 81. old.:

24. pont: „Olvastatik a vallás és közoktatási minisztérium 1875 évi dec. 30-án 32–285 sz. a. kiadott utasítása az országos tanítói nyugdíj tárgyában. Tudomásul vétetett.”

⁷⁹ Az 1876. július 23-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 84. old.:

31. pont: „Olvastatik a városi tanácsnak November 30 o 1253 sz. alatt a tiszteletes urhoz intézett azon átirata, miszerint az oskolai szék felállítása el van rendelve, egyszersmint a fő consistoriumtól jött erre vonatkozó utasítás szintén olvastatik. Tudomásul vétetvén mind az átirat mind az utasítás az egyház közönség elébe tettenek a választás keresztül vitele iránt.”

Az 1876. december 17-i közgyűlés jegyzőkönyve, 86 old.:

„Egyházi közgyűlés tartatván – azon az iskola szék tagjaivá közfelkiáltással Toth Mózes elnöklete alatt megválasztattak: Magyar György ifju, Szacsvai József ifju, Boda Hector, Nagy Elek, Demeter Ferenc.”

⁸⁰ Az 1876. december 17-i közgyűlés jegyzőkönyve, 85. old.:

35. pont: „Magyar Györgyafia indítványozza a tandíjjaknak – a ref. iskolai alap jövedelméből 100 ft. tali megváltását, a melyből mind két tanítót 50-50 fr. illetné – ha ebbe a tanító urak bele egyeznek. Miután a tanító urak az ajánlatnak örömei elfogadásába beleegyeznek, az egyház tanács azt határozattá emeli – s a fizetésnek fél évi előleges részletekben leendő teljesítése végett az alap igazgatóság megkerestetni határozattatik.”

⁸¹ Az 1877. március 18-i tanácsgyűlési jegyzőkönyv, 88. old.:

2. pont: „Előterjesztetik az ev. ref. oskolai alap igazgatóság válasza az egyház tanácsnak a tandíjak megváltása tárgyában oda intézett megkeresésére, melyben kijelenti, mikép a szegény gyermekek tandíja fedezésére mind két tanító részére

külön, külön utolag fizetendő 25–25 fr.tot ajánl fel az idénre, sőt jövőre is mind addig míg a vizsgák eredménye által a tanító urak ki érdemlik...”

⁸² Az 1877. április 9-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 90. old.:

8. pont: „Leány tanító kéri az iskola számára a jelenlegi el rongyolodott fali olvasó táblák helyett újabbakat rendelni. Curátor afia megbizatik az ugy nevezett „indali olvasó táblákat” a leány iskola számára az egyház pénztára terhére megrendelni.”

9. pont: „Curátor indítványozza a vizsga idejéről a városi tanácsot értesíteni, s egyuttal felkérni eddigi jutalmazásait az idén is gyakorolni.”

⁸³ Az 1877. június 24-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 93. old.:

17. pont: „Fi tanító Agyagási Sándor segélyt kér az egyház tanácstól a Kolozsváron nyitandó tornászati pottanfolyam leendő megjelenhetősége végett. Mindamellet is, hogy az egyháznak minden kis jövedelmére szüksége van, tekintettel a tanító úr jószándékára, a melyből gyermekeinkre is haszon háramlik 10 ft. segély oly hozzá adással szavaztatik meg, mikép nyerendő bizonyítványát az egyház tanács elé legyen köteles terjeszteni.”

⁸⁴ Az 1877. szeptember 9-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 99–101. old.:

32. pont „Elnök ur elő terjeszti, mikép a felvinczen fel állított állami elemi iskolánál a beiratkozás megtörténvén, után járással megtudta, mikép egyházunkból az összes tanköteles gyermekek szülőik ottan be iratták. Ennél fogva határozat hozando az iránt, hogy ily körülmények között iskolánkban a tanítás megkezdésék az új iskolai évben, vagy ideiglenesen felhagyassék, hogy ehez képest egy közelebb tartando közgyűlésnek elé terjesztés s onnan az egyházi fő tanácshoz fel irat tétethessék. Az erdélyi ev. ref. zsinat 1871. tartott gyűlésében megszabván a feltételeket, a mely szerint ez csak két esetben történhetik meg, ha 1 a felekezeti az új igényeknek teljesen meg felelő iskolát fenn tartani nem képes – 2, ha az által a nemzetiség veszélynek nem tétetik ki, tekintve, hogy nálunk mig az első eset áll a másodiktól tartani nem lehet – az egyház tanács ajánlatba hozni határozza a mához egy hét tartando közgyűlésen mindkét nemű iskoláinknak ideiglenes beszüntetését, és pedig annyival inkább, miután az összes tankötelesek az állami iskolánál iratkozván be, saját iskoláink meg nyitása esetén is ez idő szerint tanoncz abba nem akadna; de más felől a beszüntetés csak ideiglenesen ajánlatik, hogyha az állami iskolai tanítás ki elégitőnek nem mutatkoznék, iskoláinkat azonnal be állítani lehessen. Az ideiglenes – de esetleg állandóvá való be szünetetés által meg nyert ki adások fölötti rendelkezés későbbi határozatnak tartatik fenn, de minden esetre az ez iránti tekintet is vezérelte az egyház tanácsot iskolánk egyelőre ideiglenes be szünetetésében. Tekintve azonban, hogy tanítóinkat minden kielégítésnélkül azonnal elbocsájtani már maga a méltányosság is tiltja, kimondatik az, hogy a leány tanító Makkai Márton ének vezér is és főleg ének vezér lévén, ő iskoláink beszüntetésével csakis tanitói kötelessége alól oldatik fel, de az alól is azon ki vételel, hogy az állami iskolában reszünken lévő tanonczoknak meg szabandó ének leczkét adandja miért is egy előre az iskolai alapból általa mint tanító által huzott 100 frt. fizetés egy évig a jövő évi Septemberig részére folyani fog. 2, A fiu tanitora azonban, miután Agyagási csak mint tanító működött, továbbra szükség nem lévén neki felmond az egyház, addig is azonban mig új állomást kapna hogy kenyér nélkül ne legyen, eddigi fizetését

egy évre – 1877 December végéig teljesen kiadni határozza az egyház s az után is jövő évi szeptemberig a lakás és az iskolai alapból huzott 200 forint élvezetet engedélyezi, – ki vévén azon esetet ha városunkon kívül kapna állandó elhelyezést tanító ur ez idő alatt, melyben ezen javadalmazás azonnal és feltétlenül megszűnne. Az állami iskolában vallás oktatás tiszteletes ur által határozatik teljesíteni. Mind erről pedig a mához egy hét tartando közgyűlésen ily értelemben lesz elő terjesztendő.”

⁸⁵ Az 1878. március 31-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 113.old.:

10. pont: „Elnök előterjeszti a n.t. Esperes ur 173.878 sz. körlevelét a nép oktatási állapot ki mutatása tárgyában. Oskoláink ideiglenesen be szüntetve lévén – felszereléseink egy időre még fenn hagyattak...”

12. pont: „Elnöklő tiszteletes ur kéri a fi iskolai tanítói állás beszüntetése folytán az eclésia rendelkezése alá vissza maradt fa illetmény, valamint a tanítói földeknek használat végett, állami iskolában vallás tanításáért, részére való át adását – mely szobeli kérelemmel kapcsolatban előterjesztetik énekvezér Makkai Márton írás belüli kérése az iránt, hogy a fa illetményből legalább 2 öl részére engedessék át. Az ideiglenesen be szüntetett fi tanítói fa illetmény 3 ölet tevén, az egyház tanács ezen mennyiséget az idén tiszteletes és cantor urak között egyenlő arányban határozza fel osztani s tiszteletes urnak ezen felül a tanító földek használatát ez időre fizetési potlék czimén átengedi...”

⁸⁶ Az 1879. július 13-i tanácsgyűlés jegyzőkönyve, 157. old.:

28. pont. „Az egyház énekvezére folyó évi Jun. 25 én szerencsétlen véget érvén, ezen halál eset az esperesi hivatalhoz be jelentendő...”